قَالَ الْمَلَاُ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ

انھاں غی قوم غا گھمنڈی مقدماں نے کہیو : جے اے شعیبؑ !

لَنُخْرِجَنَّكَ يٰشُعَيْبُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَكَ مِنْ

ہم تمنّاں وی تے جہڑا ایمان آلا تھارے نالؔ ہیں انھاں ناں وی اپنٔی بستی تیں کڈ

قَرْيَتِنَآ اَوْ لَتَعُوْدُنَّ فِيْ مِلَّتِنَا ؕ قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا

چھوڑاں غا یا فر تم مھارا دین ماں مڑ آوَ ! شعیبؑ نے فرمایو: کیوں ! پَہانویں ہم تھارا مذہب تیں

كٰرِهِيْنَ ۝٨٨ قف قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا

بیزار ہی واں ! (۷۷) ہم تے یقیناً اللہ تعالیٰ ور بڑو چھوٹھو بہتان لانؔ آلا ہو جاں غا جیکدے ہم تھارا

فِيْ مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰىنَا اللّٰهُ مِنْهَا ؕ وَمَا يَكُوْنُ

مذہب ماں مڑ آواں، استوں بعد کہ ہمنّاں اللہ نے اس تیں نجات دیدتی ہے تے مھارا تیں یوہ ہو ہی

لَنَآ اَنْ نَّعُوْدَ فِيْهَآ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَا ؕ وَسِعَ

نیہنہ سکتو جے ہم اس مذہب ماں مڑ آواں، ور جے مھارو رب اللہ تعالیٰ ہی یوہ چاہوے ! مھارا رب

رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ؕ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا ؕ رَبَّنَا افْتَحْ

نے ہر اک چیز اپنّاں علم غا گھاواماں لی وی ہے؛ ہم تے اللہ ہی غی ذات ور پُہر وسوکیو وو ہے اے مھارا ربا! توں

بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفٰتِحِيْنَ ۝٨٩

مھارے تے مھاری قوم غے بشکار حق نالؔ فیصلو کر دئے تے توں چ ہی سرس فیصلو کرن آلو ہے (۷۸)

وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ

تے انھاں غی قوم غا کافر مقدماں نے کہیو : (پَہائیو!) جے تم شعیبؑ غا رستہ ور

شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذًا لَّخٰسِرُوْنَ ۝٩٠ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ

چلیں غا تاں تم برباد ہی ہوجیں غا (۷۹) فر انھاں ناں پچھل غا سخت عذاب نے آپکڑیو

فَاَصْبَحُوْا فِيْ دَارِهِمْ جٰثِمِيْنَ ۝٩١ۚۖ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا

تے ویہہ اپنّاں کھراں ماں منہ مونداہی پیا رہ گیا (۸۰) (تے) جنھاں لوکاں نے شعیبؑ ناں

(۷۷) پیغمبراں غی تعلیم اور اسلام غا نظام غی پہلی سٹ اُنھاں موٹاں لوکاں ور پوے جہڑا غریباں ناں دبا غے رکھنٔو اپنٔوں فریضو سمجھیں کیونجے اسلام اِنھاں ناں بڑو بنٔن تے غریباں ناں دبا غے رکھنؔ غی اجازت نیہنہ دیتو، وہ انھاں ناں لساں غے نالؔ بیسنؔ ور مجبور کرے، فر نماز، روزا، زکوٰۃ وغیرہ غی اسلامی پابندی وی انھاں متکبر لوکاں ناں ہی اوکھی لگیں، حضرتِ شعیب علیہ السلام غا مقابلہ ماں وی انھاں ہی لوکاں نے مخالفت واسطے لک بنیوں وو ہے، اور حضرت شعیبؑ غی تقریر اگے لاجواب ہو غے واہی چھیکڑ غی تہمکی دے رہیا ہیں۔ جہڑی ہمیشاں طاقت تے اقتدار غا نشہ ماں مست ہو غے اجیّا متکبری اللہ غا بنداں ناں دیتا رہیا ہیں کہ جے اس ملک ماں رہنٔوں ہے تاں مھارا مذہبی تے قومی دائیرہ (دہارا) ماں شامل ہو غے رہنٔوں پوئےغو، نیہنہ تے اپنّاں ملک تیں ہم تمنّاں باہر کڈ چھوڑاں غا، حضرت شعیب علیہ السلام بڑا اطمنان غے نالؔ جواب دے رہیا ہیں کہ جے کدے تھارو مذہب باطل ثابت ہو جے تاں وی !؟ تے جے کدے مھارو دل نہ منے تاں وی !؟ فر ضمیر غی آزادی کس ناں کا نہہ غا !؟

(۷۸) مسلماناں غی طرفوں ان متکبریاں غو جواب دتو جا رہیو ہے جے اللہ تعالیٰ نے ہم ناں کفر غی اندھیریاں تیں کڈ غے ایمان غی لوء نصیب فرما دتی ہے، ہُنؔ جے کدے ہم فر چتے غے کفر غی اُنھاں ہی اندھیریاں ماں جا بڑا تاں اس غو مطلب تے یو ہی وہے غو جے ہم جانؔ بجھ غے اللہ تعالیٰ ور تُہمت لا رہیا ہاں ! نیہنہ ! اسو بالکل نیہنہ ہو سکتو ! سنٔوں ! مھارو یوہ اٹل فیصلو ہے ہم دینِ اسلام ناں نیہنہ چھوڑ سکتا ور ہم کتبری وی نیہنہ کرتا ہم اللہ تعالیٰ تیں ڈراں تے اسے کولٔوں استقامت اور ثابت قدم رہنؔ غی توفیق منگاں تے اسے ور پُہر وسو کراں بس مھاری تے یا ہی دعا ہے جے اللہ تعالیٰ ہُنؔ ظاہری طور ور حق ناں حق تے باطل ناں باطل کر غے مھارے تھارے بشکار فیصلو کر دیئے ! وہ ہی بہترین فیصلو کرن آلٔو ہے۔

(۷۹) کافر مقدم، کھڑ پینچ بڑی چلاکی نالؔ سداں ساداں لوکاں ناں ڈرا دبکا رہیا ہیں کہ جے تم شعیبؑ غو کہنٔوں من لیں غا اور انھاں غی ہی اطاعت کریں غا تاں تم بالکل برباد ہی ہوجیں غا، اک پاسے تے باپ دادا غو پرانٔوں مذہب ہتھوں چُھٹ جے غو، تم اپنّاں بزرگاں غا رسم رواج تیں محروم ہو جیں غا تے دوجے پاسے حضرت شعیبؑ غی گل من غے جے کدے ناپ تول ٹھیک رکھیں غا، اور سن تہاڑ وی نیہنہ مار سیں تاں تے دنیاوی طور ور وی برباد ہی ہوجیں غا !۔

(۸۰) اس قوم ور ترے قسم غا عذاب غو قرآن کریم ماں ذکر ملے اک پچھل (پہکہم) غو جس غو ذکر اتے ہے، سورت ہود ماں اک چینک یا گج غا عذاب غو بیان ہے تے سورت شعرٰی ماں ہے جے انھاں ور چھڑ ہ غو عذاب آیو تھو۔ علمأ کرام فرمانویں کہ پہلاں تے اک چَھڑ ہ چڑ ہیو تھو جس بچوں انگارا بر ہیں تھا فر اسے بچوں اک زور غی گج تے چینک نکلی جس نالؔ کناں غا پڑدہ نیہنہ پھٹیا دل وی ہل گیا تے اس تیں بعد زمین ماں اچانک اک زبردست پچھل (پہکہم) پیو جس نالؔ سارا اس رامنہ موندا ہو غے ٹھٹھا کہ فر کدے اُٹھیا ہی نیہنہ۔

شُعَيْبًا كَاَنْ لَّمْ يَغْنَوْا فِيْهَا ۛۚ اَلَّذِيْنَ كَذَّبُوْا شُعَيْبًا

چھوٹھو کہیو تھو (ویہہ اس رااُ کلیا) جنٔے کدے بسیا ہی نیہنہ تھا جن لوکاں نے شعیبؑ نان چھوٹھو کہیو تھو

كَانُوْا هُمُ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰقَوْمِ

ویہہ ہی برباد ہو گیا (۸۱) تے شعیبؑ انھاں در کنڈ پھیر غے یاہ کہتاں چلیا گیا جے اے میری قوم!

لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسٰلٰتِ رَبِّيْ وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۚ فَكَيْفَ

میں تے تمناں اپناں رب غا سنیا پہچا چھوڑیا تھا، تے میں تھاری بڑی ہمدردی کی تھی؛ فر ہُن ہوں

اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كٰفِرِيْنَ ﴿٩٣﴾ ع وَمَآ اَرْسَلْنَا فِيْ قَرْيَةٍ

کافر لوکاں ور کس را افسوس کروں! (۸۲) تے ہم نٔے کسے بستی ماں جد وی کوئے نبی

مِّنْ نَّبِيٍّ اِلَّآ اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ

چلایو ہم نٔے ات رہنٔ آلا ضرور تنگی تکلیف ماں مبتلاء کیّا

لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُوْنَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ

تانجے ویہہ گریہ زاری کریں؛ فر ہم نٔے خستہ حالی غی جگہ

الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَّقَالُوْا قَدْ مَسَّ اٰبَآءَنَا

خوشحالی دیدتی ات توڑی جے انھاں نے خوب ترقی کی اور کہنٔ لگا جے دُکھ سکھ تے مھارا باپ دادا

الضَّرَّآءُ وَالسَّرَّآءُ فَاَخَذْنٰهُمْ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا

ور وی آتا ہی رہیا ہیں فر ہم نٔے ویہہ چانٔ چک ہی نوڑ لیّا کہ انھاں ناں

يَشْعُرُوْنَ ﴿٩٥﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا

پتو وی نیہنہ لگو (۸۳) تے جیکدے بستیاں آلا ایمان لے آتا اور تقوو اختیار کر لیتا

لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكٰتٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ

تاں ہم انھاں ور اسمان زمین غی برکتان غا بوآ کھول چھوڑتا

وَلٰكِنْ كَذَّبُوْا فَاَخَذْنٰهُمْ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٩٦﴾

ور ویہہ نمکر گیا فر ہم نٔے ویہہ پغڑ لیّا انھاں کرتوتاں غی وجہ تیں جھڑا ویہہ کریں تھا (۸۴)

(۸۱) یعنی جھڑا کل مسلماناں ناں جلاوطن کرن غی تھمکی دیں تھا ویہہ آپ ہی اجڑ گیا اور اسا اجڑیا کہ فر کدے بسیا ہی نیہنہ سگوں اس را لگنٔ لگو کہ ویہہ ات کدے بسیا ہی نیہنہ تھا، اور جھڑا دوجاں ناں نقصان پے جانٔ تیں ڈرانویں ویں تھا ویہہ آپے ہی برباد ہو گیا۔

(۸۲) حضرتِ شعیب علیہ السلام ناں اللہ تعالیٰ نے عذاب غی خبر پہلاں ہی دے چھوڑی تھی اور ویہہ ایمان آلاں ناں لے غے اس شہر تیں نکل گیا تھا بس نکلتاں نکلتاں درد، دکھ تے افسوس نالٔ پُہر یا وا یہ لفظ آپے ہی ہوٹھاں ور آ گیا، اس توں انداز و لایو جا سکے جے اللہ غا نبیاں ناں انساناں نالٔ کتنی ہمدردی وہے۔! ور ویہہ نافرمان انٔ من نمو ہرا لوک جھڑا ہمدردی غو جواب ضد تے کر ودھ نالٔ دیں انھاں ور افسوس وی کا نہہ واسطے!!۔

(۸۳) یعنی جھڑی قوم اللہ غا نبی غا آجانٔ تیں اور اس غی دعوت تبلیغ تیں بعد وی باز نیہنہ آتی اللہ تعالیٰ انھاں ناں دو طریقا نالٔ ازماوے، پہلاں انھاں ناں کجھ تنگی تکلیف تے پریشانی ماں مبتلاء کر دیئے! تانجے یہ لوک اس جھنجوڑ تیں سبق حاصل کریں تے نافرمانی، آکڑ غو طریقو چھوڑ غے اللہ تعالیٰ اگے توبہ تے عاجزی کریں ور جسو یلٔے بیماری، پریشانی تے تنگدستیاں ور وی یہ خدا غا بوآ ور نیہنہ ٹھتا فر اللہ انھاں ناں دوجی طرح ازماوے کہ انھاں ناں مالٔ دولت، صحت، اولاد سب کئیں ماں رج غے کُھل دیدیئے، تانجے ویہہ اس غا احسان ور غور کر غے نافرمانی تیں باز آویں ور یہ دنیا پرست حالات غا اس پھیر پرت تیں وی کوئے سبق نیہنہ لیتا سگوں جتنیں جتنیں اللہ تعالیٰ غیں نعمت بدہتی جیں انھاں غی غفلت ماں وی اٹھوں باہد و ہوتو جے ات توڑی جے یہ پشلیں سختیں یہ کہہ غے بسار چھوڑیں کہ یہ تنگی تکلیف زمانہ غا پھیر پرت ہیں مھارا باپ داداناں وی اس را غا حالات پیش آتا رہیا ہیں، کدے مالدار کدے غریب، کدے ماندہ تے کدے بل بس یہ تتا ٹھنڈا حالات تے سدا ہی لگا رہینہ، انھاں ناں خدا غی نافرمانی تے فرمابنرداری نالٔ کوئے تعلق نیہنہ۔ بس جس ویلٔے نافرماناں غی گل ات توڑی پج جے اس ویلٔے اساں لوکاں ور چانٔ چک ہی اس را خدا غو عذاب آجے کہ انھاں ناں پتو وی نیہنہ لگتو۔ ذری غور کرو ! کیوں! اج غا دینادار تے مادہ پرست لوکاں غی حالت اس تیں کجھ بدلے ہے؟ لیکن مومنٔ غو معاملو اس توں بالکل ہی بکھرو ہے رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں! ایمان آلاں ناں جسو یلٔے کشائش تے ارام نصیب وہے اس ویلٔے ویہہ اپناں مالک غو شکر ادا کریں تے جس ویلٔے انھاں ور کائے تنگی تکلیف آجئے اس ماں صبر کریں اس را انھاں واسطے دوئے حالت ثواب کھٹنٔ غو ذریعو بنٔ جیں (مسلم شریف)۔

(۸۴) یعنی اللہ تعالیٰ ناں تے ضد کسے نالٔ نئیں، انسان ور دنیا اور آخرت ماں جھڑی مصیبت آوے واہ اس غی اپنٔی کھٹی وہے، ایمان قبول کر غے جھڑ و وی پرہیزگاری اختیار کرے، اللہ اس واسطے زمین اسمان تیں برکت غا دروازا کھولدیئے، دنیا ماں تے دل ناں سکون ارام پہچانٔ آلی حلال اور برکت آلی روزی عطا فرماوے، تے آخرت ماں سدا رہنٔ آلی جنت نصیب ہوجے، اللہ تعالیٰ فرماوے کہ یہ بستیں جھڑیں اپناں کرتوتاں ور برباد ہوئیں جیکدے یہ وی اسا ایمان تے تقویٰ آلیں بنٔ جائیں تاں انھاں ور وی اسی برکتاں غا بوئے کھل جاتا کیونجے مھاری کسے نالٔ ضد یا دشمنی تے ہے ہی نیہنہ ور انھاں نے آپ دین ناں چھوٹھ کہہ غے پہڑا کرتوت کیا فر برباد ہو یا۔

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ

تے کیوں! بستیاں آلا فروی اس گل تیں بے فکر ہو گیا ہیں جے انھاں ور مھارو عذاب راتو رات آجئ جسو ویلے کہ

نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم

ویہہ ستاوا ویں ؛ یا کیوں ! بستیاں آلا اس گل تیں بے فکر ہو گیا ہیں جے انھاں ور مھارو عذاب

بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ

دن چڑھتے آجئ جسو ویلے کہ ویہہ کھیڈتا ویں؛ تے کیوں! یہ لوک اللہ تعالیٰ غی خفیہ تدبیراں تیں بے فکر ہو گیا ہیں

فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ

اللہ غی خفیہ تدبیراں تیں تے ویہہ ہی لوک بے فکر ویں جہڑا برباد ہونڑ آلا ہیں (۸۵) تے کیوں! جہڑا

يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن

لوک اگلاں لوکاں غا مرن تیں بعد زمین غا وارث بنّیا ں انھاں ناں یوہ سبق نیہنہ لبھو کہ

لَّوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ

جیکدے ہم چاہواں تاں ہم انھاں ناں ان غا گناہاں غی وجہ تیں پغڑ لیاں تے ہم انھاں غا دلاں ور مہر لا چھوڑاں

فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ

فر ویہہ سُنڑ ہی نہ سکیں (۸۶) یہ ویہہ بستیں ہیں جھاں غا کجھ حالات (اے نبیؐ) ہم تمناں

مِنْ أَنبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا

سنا رہیا ہاں تے یقیناً انھاں کولے انھاں غا رسول صاف صاف نشائیں لے غے آیا تھا فر ویہہ اس چیز ور

لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِن قَبْلُ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ

ایمان نیہنہ لیایا جس ناں پہلاں انھاں نے چھوٹھی کہیو تھو اللہ تعالیٰ اسے را کافراں غا

قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ

دلاں ور مہر لا چھوڑے (۸۷) تے انھاں بچوں متا لوک ہم نے وعدو پورو کرتا نیہنہ دیکھیا

وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِن

اور ہم نے انھاں غا چ لوک نافرمانی کرن آلا ہی دیکھیا (۸۸) فر ہم نے انھاں توں بعد

(۸۵) یعنی خدا غو عذاب تے رات تہاڑی چانڑ چک ہی کسے ویلے وی آسکے! رات غی مٹھی نیند ماں یا تہاڑی کھیڈاں تے مستیاں ماں اس غا عذاب تیں اور اس غی پغڑ تیں کونڑ بے خوف ہو سکے! نافرماناں ناں کجھ تہاڑا غی ڈھل دینْی اور مالْ دولت ماں مست ہو جانْ غو موقعو دیںْوں تے اللہ غی اک تدبیر ہے، ور دنیادار اس غی ڈھل ناں اپنْی کامیابی یا آزادی سمجھ لیں، جدکہ مومنْ اس غی ڈھل تے اس غی ازمائش تیں ڈرتو رہ اللہ تعالیٰ غی ڈھل اور اس غی ازمائش توں تے بے خوف ویہہ ہی لوک ویں جھاں نے آپ اپنْاں آپ ناں نقصان ماں گہل چھوڑیو وہے۔

(۸۶) انسان جت وی بسے غو اُت ضرور اُس تیں پہلاں کوئے ہور رہیو وہے غو تے کیوں! انسان اس تیں یاہ حقیقت نیہنہ سمجھ سکتو جے یاہ چلو چلی غی دنیا ہے، اج دنیا پراناں دنیاداراں غاں کھولاں تے کھنڈراں نالْ پَہری وی ہے چپہ چپہ ور قلعاں تے محلاں غا کھنڈر اپنْی تنْ برتی آپ سُنا رہیا ہیں، تے کیوں! اج غا دنیادار، خدا غا باغی ان ''اثارِ قدیمہ'' توں اتنوں وی سبق نیہنہ لے سکتا جے خدا تعالیٰ غی نافرمانی غو نتیجو کے نکلے! تے پہلکے مھارو وی یوہی حشر ہو سکے! دراصل انسان جد نافرمانی ماں حدوں ہی ٹپ جئ اس ویلے خدا تعالیٰ وی اس غا دل ور مُہر لا چھوڑے فر نہ اس ناں سنْوں کجھ کم آوے تے نہ دیکھنْوں!۔

(۸۷) دلاں ور مہر کیوں لائی جے؟ تے دلاں ور مہر کد لگے؟ اسے غو جواب دتو جا رہیو ہے جے یہ قوم جھاں غو ذکر مسیں اپر گذریو ہے یعنی حضرتِ نوحؑ تے حضرتِ لوطؑ غیں قوم اور قومِ عاد قومِ ثمود تے مدین آلا ان سارا ں کولے اللہ تعالیٰ غا پیغمبر معجزا لے غے آیا تھا ور تم نے تک لیو کہ یہ اسا ضدی تے نموہرا لوک نغلیا جے جس گل تیں یہ اک واری نمکر گیا تھا فر کسے معجزہ، کسے دلیل تے کسے ثبوت ور وی ویہہ اس ناں منّنْ واسطے تیار نیہنہ ہو یا بلکہ انھاں نے تے اکا ہی گل متھ لی جے ہم نے تے ایمان قبول کرنوں ہی نیہنہ ہے جس ویلے انسان اسو ضدی تے نموہرو کا فر بنْ جے فر اللہ تعالیٰ وی اس غا دل ور مہر لا غے اس ناں اسے غا رستہ ور لا چھوڑے فر وہ اللہ غی دتی وی اکھ، کن، زبان، دماغ کسے چیز تیں کم نیہنہ لیتو تے نہ ہی کائے چیز اس ناں سِدّا رستہ ور لیا سکے وہ کفر تے نافرمانی ماں ہور ہور ترقی کرتو جے اسے ناں علمی زبان ماں ''سلبِ توفیق'' کہیو جے، اللہ بچاوے۔

(۸۸) کافر تے نافرمان ہمیشاں جسو ویلے کسے تگڑی مصیبت ماں پھس جئ اس ویلے وہ اک خدا ناں منّنْ تے اسے غی بندگی اور فرمانبرداری کرن غو پکو وعدو کرے، ور مصیبت ٹلتاں ہی، پیر اُپّر ہی اس وعدہ ناں بسار غے فر نافرمانی تے شرک غو رستو نوڑ لیئے، آیت پاک ماں اسے وعدہ خلافی غو ذکر ہے (بیضاوی شریف) تے حضرتِ ابنِ عباسؓ تے ابنِ مسعودؓ تیں اک روایت یاہ ہے جے اس آیت پاک ماں اس وعدہ غی وعدہ خلافی مراد ہے جہڑو اللہ تعالیٰ نے آدمؑ غی ساری ذریت (اولاد) تیں عالم ارواح ماں لیو تھو جے ہوں تھارو رب ہاں ناں؟ اُت ساراں نے اقرار کیو تھو جے یقیناً توں مھارو رب ہے ور دنیا ماں آ غے اکثر لوک اس وعدہ ناں بسار ہی گیا، آیت پاک ماں یاہی گل یاد کروائی جا رہئی ہے (تفسیر کبیر) تے کجھ علماء کرام فرمانویں جے ہر اک وعدو مراد ہے یعنی یہ اسا لوک ہیں جہڑا نہ اللہ نالْ کیا وا وعدہ ناں پورو کریں تے نہ بنداں نال کیا وا کسے وعدہ ناں! کیونجے اکثر تے ان ماں ہیں ہی نافرمان۔ کما فسر به صاحب المنار.

بَعۡدِهِمۡ مُّوۡسٰی بِاٰیٰتِنَاۤ اِلٰی فِرۡعَوۡنَ وَمَلَا۟ئِهٖ فَظَلَمُوۡا

موسیٰؑ اپݨیں نشانیں دے غے فرعون تے اس غا (درباری) مقدماں در چلایا ور انھاں نے مھاری آیتاں ور

بِهَا ۚ فَانۡظُرۡ كَیۡفَ كَانَ عَاقِبَةُ الۡمُفۡسِدِیۡنَ ﴿۱۰۳﴾ وَقَالَ

ظلم کیّو فر دیکھ لیو ! فساد کرن آلاں غو انجام کسو رہیو ! تے

مُوۡسٰی یٰفِرۡعَوۡنُ اِنِّیۡ رَسُوۡلٌ مِّنۡ رَّبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ ﴿۱۰۴﴾

موسیٰؑ نے فرمایو او فرعون ! ہوں جہاناں غا پرور دگار غی طرفوں رسول ہوں ؛

حَقِیۡقٌ عَلٰۤی اَنۡ لَّاۤ اَقُوۡلَ عَلَی اللّٰهِ اِلَّا الۡحَقَّ ؕ قَدۡ

میرا ور فرض ہے جے ہوں اللہ تعالیٰ ور سچ توں سوا کائے گل نہ گھوں بیشک

جِئۡتُكُمۡ بِبَیِّنَةٍ مِّنۡ رَّبِّكُمۡ فَاَرۡسِلۡ مَعِیَ بَنِیۡۤ اِسۡرَآءِیۡلَ ﴿۱۰۵﴾

ہوں تھارا کونے تھارا رب غی طرفوں صاف دلیل لے غے آیو ہوں لہٰذا توں بنی اسرائیل ناں میرے ناݪ پھیج دے (۸۹)

قَالَ اِنۡ كُنۡتَ جِئۡتَ بِاٰیَةٍ فَاۡتِ بِهَاۤ اِنۡ كُنۡتَ مِنَ

فرعون بولیو: (اے موسیٰؑ) جے تم کوئے معجزو لے غے آیا ہیں تاں اس ناں پیش کرو جیکر تم

الصّٰدِقِیۡنَ ﴿۱۰۶﴾ فَاَلۡقٰی عَصَاهُ فَاِذَا هِیَ ثُعۡبَانٌ مُّبِیۡنٌ ﴿۱۰۷﴾

سچا ہیں ؛ اسویلے موسیٰؑ نے اپݨی سوہٹی سٹی تے واہ چاݨ چک ہی اک صاف اژدھو بݨ گئی

وَّنَزَعَ یَدَهٗ فَاِذَا هِیَ بَیۡضَآءُ لِلنّٰظِرِیۡنَ ﴿۱۰۸﴾ قَالَ الۡمَلَاُ مِنۡ

ع ۱۳ ۳

تے اپݨوں ہتھ (کچھ ہیٹھوں) کڈیو فر وہ اچانک ہی دیکھݨ آلاں اگے لشکݨ لگ گیو (۹۰) فرعون غی قوم غاں

قَوۡمِ فِرۡعَوۡنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ عَلِیۡمٌ ﴿۱۰۹﴾ یُّرِیۡدُ اَنۡ یُّخۡرِجَكُمۡ

مقدماں نے کہیو : واقعہ ہی یوہ شخص تگڑو جانکار جادوگر ہے یوہ تمناں تھارا ملک تیں باہر کڈ

مِّنۡ اَرۡضِكُمۡ ۚ فَمَاذَا تَاۡمُرُوۡنَ ﴿۱۱۰﴾ قَالُوۡۤا اَرۡجِهۡ وَاَخَاهُ وَ

دینوں چاہوے تے دسو تھاری کے صلاح ہے؟ (۹۱) انھاں نے کہیو: موسیٰؑ ناں تے انھاں غا بہائی ناں اجوں ٹھلّ دیدیو

اَرۡسِلۡ فِی الۡمَدَآئِنِ حٰشِرِیۡنَ ﴿۱۱۱﴾ یَاۡتُوۡكَ بِكُلِّ سٰحِرٍ عَلِیۡمٍ ﴿۱۱۲﴾

اور شہراں ماں کٹھا کرن آلا چلا چھوڑو ؛ تانجے ویہہ تھارا کونے ساراں ماہر جادوگراں ناں لے آویں (۹۲)

(۸۹) گل یاہ چل رہئی تھی جے اللہ تعالیٰ نے انساناں غی ہدایت غو انتظام مُنڈ تیں فرمایو ہے، جس واسطے وہ ہر دور ماں اپݨاں پیاراں رسولاں ناں ٹورتو رہیو ہے، اس پیغمبری سلسلہ ماں حضرتِ نوحؑ، حضرتِ ھودؑ، حضرت، صالحؑ، حضرتِ لوطؑ تے حضرتِ شعیب علیہم السلام غو ذکر آیو تھو، فراگے بدھݨ تیں پہلاں اس اُپلا رکوع ماں موجود کا فراں ناں درڈ غے فرمایو جے پشلاں نبیاں غا حالات ور تے پشلا نافرمان لوکاں غا حالات ور غور کر لیو اللہ تعالیٰ ناں فرماناں ناں ہمیشاں کجھ تہاڑا واسطےِ ٹھلّ تے دئے ور جہڑا باز نیہنہ آتا انھاں ناں خدا غی پکڑ تیں کوئے بچاوی نیہنہ سکتو، ھݨ فراس پیغمبری سلسلہ غا اک جلیل القدر پیغمبر حضرتِ موسیٰؑ غو ذکر ہور ہیو ہے جہڑ و دور توڑی چلے غو، حضرتِ موسیٰؑ تے بنی اسرائیل اور فرعون غو کجھ ذکر سورت بقرہ ماں وی گزریو ہے تے اگے وی کئیاں سورتاں ماں آوے غو، ور قرآن پاک قصّا کہاݨیاں آلی کتاباں ہاروں ترتیب ناݪ کسے ایکݨ جگہ پورو قصو بیان نیہنہ کرتو بلکݨ حضرتِ موسیٰؑ غی تبلیغ تے فرعون غا ظلم اور بنی اسرائیل غا ضدی پوݨاں غی جہڑی گل جت وی بنداں غی ہدایت غا لحاظ ناݪ مناسب وہے اُتّے سناݨ دتی جئے۔ بنی اسرائیل حضرتِ یعقوبؑ غی لہڑی ناں کہیو جے جہڑا اصل تے شام غا رہݨ آلا تھا جت ان غا دادا حضرتِ ابراہیمؑ رینہہ تھا، ور حضرتِ یوسفؑ جسویلے غلام بݨا غے مصر آݨیا گیا اور ات انھاں ناں اللہ نے کجھ عرصہ تیں بعد اس ملک ور زبر دست اقتدار عطا فرمادتو اس ویلے انھاں نے اپݨاں والد حضرتِ یعقوبؑ تے باقی گھر آلاں ناں اِتّے ہی بلا لیو تھو، تاں تیں بنی اسرائیل مصر ماں رہ رہیا تھا پہلاں پہلاں جچر توڑی بنی اسرائیل خدا غا دین ور مضبوطی ناݪ قائم رہیا اچر توڑی ات انھاں غی بڑی عزت تھی، بلکہ ویہہ ات غا سردار سمجھیا جیں تھا ور بلیں بلیں جد انھاں ماں دینی کمزوری آتی گئی، ات غا لوکاں ماں وی انھاں غے خلاف نفرت پیدا ہوتی گئی ات توڑی جے اک وقت وہ وی آیو جد ات غی قبطی قوم انھاں ناں اپݨاں غلام تے نوکر سمجھ غے انھاں ناݪ چوکھراں بلکہ کتاں جیسو برتاؤ کرن لگ گئی، اور مصر غو یوہ آخری بادشاہ فرعون جہڑو حضرتِ موسیٰؑ غا زمانہ ماں تھو یوہ تے بے انت ہی ظالم تھو، اپݨاں آپ ناں خدا غو اوتار تے خدا غی خدائی ماں شریک سمجھے تھو بلکہ کدے کدے تے مستی ماں آ غے اپݨاں آپ ناں ﴿اَنَا رَبُّكُمُ الۡاَعۡلٰی﴾ ’’ہوں تھارو سب تیں اچو پالنہار ہوں‘‘ وی کہہ تھو فر یوہ کتنوں ظالم وہے غو! آپ ہی اندازو لا لیو! اس سورت پاک ماں حضرتِ موسیٰؑ غو یوہ قصو اُتو شروع کیو گیو ہے جت ویہہ مدین تیں واپس مڑ غے فرعون ناں دین غی دعوت دے رہیا ہیں تے ناݪے اس غے اگے بنی اسرائیل غی ازادی غی مانگ رکھ رہیا ہیں، تاں جے ویہہ اپݨا جدی وطن ملک شام ماں جا غے ارام ناݪ اللہ تعالیٰ غی عبادت کر سکیں، اللہ تعالیٰ غا قانون ور عمل کر سکیں، ور حضرتِ موسیٰؑ فرعون ناں یوہ نیہنہ دس رہیا جے ہم نے اگے کت جاݨو ہے جہڑی اتوں چھٹکارا غی مانگ کر رہیا ہیں، اتوں ہم ناں یوہ سبق ملے جے دشمن اگے اپݨوں سارو منصوبو رکھ دیݨوں کوئے چنگی گل نیہنہ۔ حضرتِ موسیٰؑ نے فرعون ناں جہڑی دین غی دعوت دتی تھی اس غی تفصیل سورت نازعات تے سورت طٰہٰ ماں ہے۔

(۹۰) کسے وی نبی غی ذات تے اس غا اُچا اخلاق اور اس غی پشلی سُچی زندگی اس نبی غی نبوّت واسطے آپ اک بہت بڑی دلیل تے معجزو ہے، ور فرعون تے اس غا درباری کائے باندے دسݨ آلی ظاہری دلیل منگ رہیا ہیں۔ حضرتِ موسیٰؑ نے اللہ تعالیٰ غا دتا وا دو معجزہ پیش فرمایا اک تے اپݨی سوٹی مبارک زمین ور سٹی جہڑی سٹاں ہی اک بہت بڑو اژدھا (ناگ) بݨ گئی۔ ہاں! اس ور کوئے یاہ سوچ سکے تھو جے شائد نظر بݨے گئی وہے غی فرمایو: نیہنہ بلکہ مُبِیۡنٌ یعنی واہ سچیں مچیں ہی اک ناگ بݨ گئی تھی، حضرت ابنِ عباسؓ تے حضرتِ سُدّیؒ تیں روایت ہے جے یوہ اتنوں بڑو ناگ بݨ گیو تھو جے اس غو اک ہڑ واٹھو زمین ور تھو جدکہ دو جو فرعون غا محل غے اپر سہئی لگے تھو یوہ جسو ہی فرعون در ہمڑیو فرعون ٹڑیا غے حضرتِ موسیٰؑ اگے سوال کرن لگو جے اس ناں تم پکڑ لیو! ہوں ہُݨ بنی اسرائیل ناں آزاد کر چھوڑوں غو، حضرتِ موسیٰؑ نے پکڑ لیو تے ان غا پکڑتاں ہی یوہ فر سوٹی بݨ گیو۔ لیکن فرعون اپݨی گل تیں نمکر گیو (ابنِ کثیر، تفسیر کبیر)

اس معجزہ تیں علاوہ انھاں نے دوجو یوہ معجزو دسیو جے اپنٔوں ہتھ مبارک کچھ ہیٹھ رکھ غے باہر کڈیو تے وہ چانؔ چک ہی دیہنہ ہاروں چمکنؔ تے لشکارا مارن لگ پیو، دو معجزہ انھاں غا یقین کرن واسطے سُدا تھا انھاں ناں دیکھ غے ایمان قبول کرلیٔنوں چاہئے تھو، ور فرعون تے فرعون تھو!! وہ معجزہ تک غے ایمان کیوں قبول کرتو! ۔ فائدو: - ﴿عَصٰی﴾ غو ترجموں گوجری ماں سوہٹی ہی ہو سکے، عاصو نیہنہ، کیونجے گوجری ماں عاصو کھونڈا، کھونڈی ناں کہیو جے۔ جہڑ و اگے تیں مڑیو وو وہے لیکنؔ حضرتِ موسیٰؑ غا ہتھ غی یاہ ڈنڈی یا تے مشہور روایت غے مطابق بالکل سِدّی تھی تے یا کجھ روایتاں غے مطابق ذری دوسانگی تھی۔ لہذا ہم اس ناں عاصو نیہنہ کہہ سکتا۔ اسے را ہم اس غو ترجموں سوہٹو وی نیہنہ کرسکتا کیونجے ہتھ ماں رہنؔ آلی سوہٹی وہے سوہٹو نیہنہ۔

وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوْٓا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا

تے جادوگر فرعون کونٔے آ گیا (اور) کہنؔ لگا کہ جے ہم غالب آ گیا تاں ہم ناں کوئے بڑو انعام تے

نَحْنُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿۱۱۳﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿۱۱۴﴾

ضرور لبھے غو (۹۳) فرعون نے کہیو: آہو! تے تم میراں مقرباں ماں شامل ہو جیں غا (۹۴)

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِمَّآ اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّآ اَنْ نَّكُوْنَ نَحْنُ

(فر جس گھڑی مقابلو ہونؔ لگو) جادوگراں نے کہیو: اے موسیٰؑ یا تے تم پہلاں سٹو یا فر ہم ہی سٹ

الْمُلْقِيْنَ ﴿۱۱۵﴾ قَالَ اَلْقُوْا ۚ فَلَمَّآ اَلْقَوْا سَحَرُوْٓا اَعْيُنَ

دیاں موسیٰؑ نے فرمایو: تم ہی سٹو! (۹۵) تے جس ویلے انھاں نے (جادو غیں) چیز سٹ دتیں، انھاں نے جادو نالؔ لوکاں غیں

النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوْهُمْ وَجَآءُوْ بِسِحْرٍ عَظِيْمٍ ﴿۱۱۶﴾ وَاَوْحَيْنَآ

نظر بنؔ چھوڑیں تے لوکاں ور دہشت گھلّی اور انھاں نے تگڑو جادو دسیو (۹۶) تے ہم نٔے موسیٰؑ

اِلٰى مُوْسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا

ور وحی کی جے تم اپنٔی سوہٹی ناں سٹ دیو بس چانؔ چک ہی وہ انھاں غا بنٔایا وا جادو نگلن

يَاْفِكُوْنَ ﴿۱۱۷﴾ ۚ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۱۸﴾ ۚ

لگ پئی؛ فر تے حق باندے آ گیو اور فرعونیاں غا سارا کرتوت باطل ہوگیا؛

فَغُلِبُوْا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوْا صٰغِرِيْنَ ﴿۱۱۹﴾ ۚ وَاُلْقِيَ

تے ویہہ اُت ہار گیا اور ذلیل ہو غے مڑیا؛ تے ویہہ

السَّحَرَةُ سٰجِدِيْنَ ﴿۱۲۰﴾ ۚ قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۲۱﴾ ۙ

جادوگر سجدہ ماں ٹہہ پیا؛ (اور) کہنؔ لگا: ہم جہانا غا پالنہار ور ایمان لے آیا؛

رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ

وہ ہی جہڑ و موسیٰؑ تے ہارونؑ غو رب ہے (۹۷) فرعون بولیو: اچھا! تم اس ور اس توں پہلاں ایمان

قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۚ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوْهُ فِي

لے آیا جے ہوں تمنٔاں اجازت دیتو بیشک یوہ اک چھلؔ ہے جہڑ و تم نٔے (رلؔ غے) اس شہر

(۹۱) فرعون حضرتِ موسیٰؑ غو معجزو تک غے بالکل ٹاٹرے گیو، اس کونٔے ہُنؔ ایمان قبول کرن تیں سُوا کوئے چارو نیہنہ تھو ور اس نے اک زبردست سیاسی چال چلی جہڑی اج توڑی ''فرعونی قسم'' غا لوک اپنٔی کرسی بچان واسطے چل رہیا ہیں، اس نے لوکاں ناں اُلّو بنٔانؔ واسطے یوہ رولّو چالیو جے موسیٰؑ بڑا پہارا ماہر جادوگر ہیں، جہڑا جادو غے ذریعہ اس ملک غا اصل بسنیکیاں یعنی قبطی قوم ناں اتوں کڈ غے اس بادشاہی ور قبضو کرنوں چاہویں تے یوہ خطرو میری اپنٔی ذات ناں نیہنہ بلکہ سارا ملک تے مھاری ساری قوم واسطے خطر وہے فرعون غا درباری سرداروی اس رولاّ ماں اس غے نالؔ رلؔ گیا تے عوامی نمائنداں کولّوں مشورو پچھنؔ لگا جے اس خطرہ تیں ملک اور قوم ناں کس را بچاواں! حالانکہ ملک تے قوم غی کائے گل تھی ہی نیہنہ اور فرعون آپ جانٔے تھو جے دنیا غی تاریخ ماں کدے وی جادو غے ذریعہ نہ کسے نے کوئے ملک فتح کیو ہے اور نہ کدے دنیا ماں جادو غے ذریعہ انقلاب آیو ہے۔

(۹۲) قومی نمائنداں تے مقدماں نے یوہ مشورو دتو جے، یاہ کائے بڑی خطرہ آلی گل نیہنہ، مسئلو اتنٔوں ہی ہے جے موسیٰؑ نے سوہٹی ناں سپ بنٔا لیو ہے، مھارا ملک ماں جادوگراں غو گھاٹو تے نیہنہ ملک ماں سپائی چلاّ غے جادوگر سد لیا جیں، فر ویہہ وی موسیٰؑ ہاروں سوہٹی غو سپ بنٔا دسیں غا، اور موسیٰؑ غا معجزہ غی گل ہولٔی ہو جے غی، اور ممکنؔ ہے جے ویہہ موسیٰؑ ناں مقابلہ ماں ہرا ہی چھوڑیں، ور اِس ویلٔے اس گل ناں کسے طرح ٹالنٔوں ضروری ہے، سورت طٰہٰ ماں ہے کہ فر انھاں نے موسیٰؑ نالؔ طے کیو جے یوہ مقابلو فلانے تہاڑے فلاناں قومی تہوار آنٔے دن وہے، اُس تہاڑے بدھ تیں بدھ لوک آ سکیں غا، تے نانٔے مقابلو کسے بڑا کُھلا میدان ماں رڑے مدان وہے۔ اصل ماں اُس زمانہ ماں مصر ماں جادو غو بچ رواج تھو، جس موجب انھاں نے موسیٰؑ غا معجزہ ناں وی جادو ہی سمجھ لیو۔

(۹۳) دنیا غا جتنا وی فن ہیں یہ چھڑا اپنٔوں دوزخ پہرن غا ذریعہ ہیں، جادوگراں غو ''کسب'' وی صرف ٹہڈ غی اگ بجھانؔ واسطے تھو، دیکھو! انھاں نے سب تیں پہلاں یو ہی ''فیس'' غو مسئلو رکھیو ہے، انھاں غے سامنٔے ''حق تے باطل'' غی فتح غی کائے گل نیہنہ تھی، جد کہ اس غا مقابلہ ماں اللہ غا نبیاں غو پہلو نعرو ہی یوہ وہے جے ﴿مَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ﴾ ''ہم اس دعوت و تبلیغ ور تھارے کولّوں کائے مزدوری نیہنہ منگتا''۔

(۹۴) یعنی تم انعام غی گھڑی گل کریں! یوہ خطرو تے پورا ملک اور پوری قوم ور ہے جے کدے تم اس تیں اپنٔاں ''کسب'' نالؔ ملک اور قوم ناں بچالیں فر تے تم شاہی دربار غا خاص مقرب ویں غا۔

(۹۵) جادوگر اندروں تے انبیاء تیں بچ ڈریں کمافی سورۃ طٰہٰ ور ظاہری طور ور اپنٔے اندر اعتماد اور اطمینان غو اظہار کریں، تے بڑی لاپرواہی نالؔ حضرتِ موسیٰؑ ناں پچھ رہیا ہیں جے پہلاں تم شروع کریں یا ہم! یعنی مھاری جیت تے ہونٔی ہی ہونٔی ہے پہل پہانویں کِدے تیں وی وہے حضرتِ موسیٰؑ نے فرمایو پہلاں تم ہی جادو غی چیزاں ناں سٹو! ہو سکے اس ماں یاہ حکمت وہے جے پہلاں لوک باطل ناں چنگی طرح دیکھ لیں فر حق غی جیت انھاں غا دلاں ماں چنگی طرح بیس جے غی۔ واللہ اعلم

(۹۶) جادوگر اپنے ناں رسیں تے سوٹیں لے غا آیا تھا، تے کجھ تاریخی روایتاں ماں ہے جے یہ جادوگر ہزاراں غی تعداد ماں تھا، اس را انھاں نے ہزاراں رسیں تے سوٹیں مدان ماں جادو واسطے سٹیں، اور جادو ناں لوکاں غیں نظر اس رابنیں کہ لکھاں غا مجمع ناں یہ ساریں رسیں تے سوٹیں نچتا، کدتا، دوڑتا سپ دسن لگ پیا، لوک حیران رہ گیا سگوں اتناں سپ دیکھ غے ڈرن لگ گیا، جادوگراں غی فتح غا نعرا چل پیا، تاڑیں بجن لگ پیئں، کیونجے کسب تے ہُنر غو لحاظ کر غے جادوگراں نے واقعہ ہی تگڑو جادو دسیو تھو۔ ﴿وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ﴾ ''اور انھاں نے تگڑو جادو دسیو''۔

(۹۷) جادو کتنوں ہی تگڑو وہے ور سو کر غے وہے تے جادو ہی! وہ اک انسانی کسب تے ہُنر وہے، خدائی معجزہ اگے اس غی کے پیش چلے، حضرتِ موسیٰؑ نے اللہ غا حکم ناں، جسی ہی اپنی سوٹی مبارک مدان ماں سٹی واہ اک بہت بڑو اژدھو تے ناگ بن گئی جس نے ایکن چھکی ماں ہی انھاں غا ویہہ سارا سپ رٹیا سپر یٹیں اندر کر چھوڑیا اور بنی بنائی ساری کھیڈ مٹی ماں رل گئی، ساراں لوکاں نے کنی کنی حق تے باطل غا نظارا کیا اور سب نے جان لیو جے حق کے ہے تے باطل کے ہے! فرعونی لوک تے مندی طرح ٹھیٹھ ہو غے مدان بچوں نٹھا، ور جادوگراں نے اپنی ہار ور غور کی انھاں نے سوچیو جے جادو غی تے ساری قسماں ناں ہم جاناں! ہم ہی تے ان غا منیاں پڑمنیاں وا جادوگر ہاں، فر یاہ کے چیز ہے! ہم اس غو مقابلو کیوں نیہنہ کرسکیا! تے چھیکڑ ویہہ اسے نتیجہ ور پُجیا جے یوہ جادو نیہنہ ہوسکتو، بلکہ یاہ تے حضرتِ موسیٰؑ غا نبی ہون غی اللہ غی طرفوں اک خدائی نشانی ہے تیئں ہم اس خدائی نشانی غو مقابلو نیہنہ کرسکیا، آخر خدا غا سچا دین غی سچائی نے انھاں غا دلاں ماں جزبات غی کانگ چاہڑی کہ ویہہ آپ مہارا بلکہ آپ ہُد راہی سجدہ ماں ٹہہ پیا، فر کے تھو جھڑا انیس پہلاں نبی غا مقابلہ واسطے آیا تھا ساراں غی زبان ور اکو کلمو تھو جے ہم پکا سچا مسلمان بن گیا ہاں! ہم نے اس خدا غی خدائی من لی جھڑو جہاناں غو پالنہار ہے، سگوں ہور صفائی ناں کہیو جے وہ ہی خدا جسناں حضرتِ موسیٰؑ تے حضرتِ ہارونؑ خدا منیں تانجے کسے ناں کوئے پلیکھو یا شک شبو نہ رہ۔

(۹۸) فرعون اپنی لائی وی پھئی ماں آپے پھس گیو، رڑے مدان غی اس ہار ور اس غی مت ہی مارے گئی تھی، وہ ٹاٹرے گیو تھو، ہُن وہ حضرتِ موسیٰؑ ناں تے کوئے ہور تہمکی یا بنگار دین جگو رہیو ہی نیہنہ تھو، ور اس نے سُرت سماں غے اک واری فر لوکاں ناں بے وقوف بنان غی واہی سیاسی چال چلی جھڑی اج توڑی فرعونی قسم غا لوک چل رہیا ہیں وہ لوکاں اگے تقریر کرن لگو جے اصل ماں یہ سارا آپس ماں رلیا وا ہیں، موسیٰؑ انھاں غو بڑو استاد ہے اسے نے انھاں ناں یوہ سکھایو ہے جے تم میرے اگے ہار جائیو! تے فر میری استادی سارا رڑے مدان تسلیم کرلیو، اس را یہ سارا رل غے جادو ناں مہاری حکومت غو تختو ہی نیہنہ پرٹنوں چاہتا سگوں ات غا اصل بسنیکیاں (قبطیاں) ناں اتوں کڈ غے اس ملک ور قبضو کرنوں چاہویں۔ فر حضرتِ موسیٰؑ ناں کوئے تہمکی دین غے بجائے ایمان قبول کرن آلاں جادوگراں ناں ہی تہمکی دین لگ گیو جے تم نے میری حکومت ماں میری اجازت تیں بجن اتنی بڑی ہمت کس را کی! ہُن تمناں پتو لگ جے غو! فر صاف لفظاں ماں ہی کہیو جے ہوں تھارا پُٹھا پاسا تیں ہتھ پیر کپاؤں غو یعنی سجو ہتھ تے کھبو پیر یا کھبو ہتھ تے سجو پیر کپاؤں غو فر اس تیں بعد تم ساراں ناں سولی ور چاہڑوں غو۔

الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۱۲۳﴾

ماں کیو ہے تانجے تم ات رہن آلاں ناں اتوں کڈ چھوڑیں، بس ہُن تاولا ہی تمناں پتو لگ جےئ غو

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ

ہوں تھارا ہتھ تے پیر مخالف پاسا تیں کپاؤں غو، فر ہوں تم

لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۱۲۴﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا

ساراں ناں ضرور سولی ور چڑھاؤں غو (۹۸) انھاں نے جواب دتو جے بیشک ہم نے اپناں رب

مُنْقَلِبُونَ ﴿۱۲۵﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا

کونے ہی جانوں ہے؛ تے توں ہم ناں کہڑی گل غی سزا دئے! بس اسے غی جے ہم اپناں رب غی آیتاں ور ایمان لے آیا

لَمَّا جَاءَتْنَا ۚ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿۱۲۶﴾

جسویلے ویہہ مہارا کونے پُجیں ربا! توں مہارا اُپر صبر غا چھم لا دے تے توں ہمناں اسلام غی حالت ماں موت دیئے (۹۹)

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ

تے فرعون غی قوم غا مقدم کہن لگا کیوں! توں موسیٰؑ تے اس غی قوم ناں اسے را

وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ

چھوڑ دئے غو تانجے ویہہ ملک ماں فساد کرتا پھریں اور تناں تے تیرا بنایا وا خدا ناں نیوں ہی

وَآلِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ

چھوڑ دیں؟ وہ بولیو: ہم ہُن ہی انھاں غا بچاں ناں قتل کراں واں غا تے انھاں غیں کالسریاں ناں زندی رہن دیاں غا

وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿۱۲۷﴾ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ

تے ہم یقیناً انھاں ور غلبو رکھاں! (۱۰۰) موسیٰؑ نے اپنی قوم ناں فرمایو:

اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا ۖ إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا

تم اللہ تعالیٰ کولوں مدد منگو تے صبر کرو بیشک زمین اللہ تعالیٰ غی ہے وہ اپناں

مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿۱۲۸﴾

بنداں بچوں جس ناں چاہوے اس غو وارث بنا دئے؛ تے چھیکڑ کامیابی (اللہ تیں) ڈرن آلاں ہی غی وہے (۱۰۱)

(۹۹) فرعون یاہ سمجھے تھو جے میری تہمکی ور یہ لوک مرتد ہو جیں غا، ایمان چھوڑ غے میرے کولوں معافی منگیں غا، ور اس بچارہ ناں کے پتو تھو جے اگ تک غے پتنگ فر تہمکیاں ور توبہ نیہنہ کرتو، جس دل ماں ایمان چلیو جے فر وہ اُت درڑ تے تہمکی غو کد اثر ہون دیئے! فر تے اکو ارمان اور اکا تاہنگ رہ جے۔ ع نکل جائے دم اسی راہ میں یہی دل کی حسرت یہی آرزو ہے۔ سگوں جان دے غے وی دل ماں بس اکا حسرت رہ ع جان دی - دی ہوئی اسی کی تھی، حق تو یہ ہے کہ حق ادا نہ ہوا۔ ہاں! مومن اپنی ہمت، اپنی بہادری تے جکرا اور دلیری ور بڈیار وی قطعاً نیہنہ کرتو وہ صبر تے استقامت غو چج وی اپناں رب کولوں ہی منگے۔ ور منگن غو چج وی اللہ آپ ہی دسے ذری غور کرو! جھڑا لوک اک نیس پہلاں کا فر تھا، اللہ غا نبی غو مقابلو کرن

نکلیا تھا۔ فر اک نیس بعد انھاں ناں یاہ اتنی پیاری دعا کس نے سکھائی! جے جدوی مھاری موت آوے ہم تیرا فرمانبردار بندا تے مسلمان ہی واں۔

(۱۰۰) فرعون اپناں آپ ناں سب توں بڑو خُدا کہن غے باوجود کجھ بتاں غی وی پوجا پاٹ کرے تھوُواں مصر ماں گاں اور تاراں غی پوجا پاٹ تے مشہور تھی ہی! ہوسکے فرعون وی انھاں ناں اپنوں خُدا منتو وہے، بس انھاں ہی باطل معبوداں واسطے فرعون غا درباری اس ناں چُک دے رہیا ہیں جے تیں موسیٰؑ تے اس غی قوم بنی اسرائیل ناں نیوں ہی چھوڑ دتو ہے، تانجے ویہہ ملک ماں اُدّہڑ تُھمی مچاتا پھریں؛ تے جناب غی حکومت غے خلاف لوکاں ناں پَہڈک اتا پھریں بلکہ اک خدا غی تبلیغ کر کرغے لوکاں ناں تیری خدائی تے تیری تابعداری اور تیراں خداں غی پوجا پاٹ تیں دور کرتا رہینہ۔ فرعون غا دل ماں حضرتِ موسیٰؑ غو ڈر تے مندی طرح بیٹھو وو تھو، لہٰذا اوہ حضرتِ موسیٰؑ ناں کائے تھمکی دینٗ غی ہمت تے نیہنہ کر سکیو ور اس نے بنی اسرائیل غا مظلوماں واسطے اُسے سزا غو اعلان کر دتو جھڑی اس نے موسیٰؑ غی پیدائش ور انھاں ناں دتی تھی ''جے ہم ان غا بچاں ناں قتل کراں واں غا تے انھاں غی کالّسریاں ناں زندی رہنٗ دیاں غا''، تانجے انھاں غی قوم ہی غو بلیں بلیں صفایو ہوجے۔

(۱۰۱) کسے ظالم تے جابر حکومت ماں مسلمان کس را رہ سکیں تے ویہہ اسی حکومت ماں کے کم کر سکیں! یوہ حضرتِ موسیٰؑ نے اپنٗی قوم ناں سمجھایو تے سکھایو ہے جس توں ایمان آلاؔ اج وی لوء حاصل کر سکیں، حضرت فرمانویں: جے اس زمین غو مالک اللہ ہی ہے، وہ جس ناں چاہوے اس غی حکومت تے اقتدار دیدیئے ظالماں تے کافراں ناں وی انھاں غی ازمائش واسطے یوہ اقتدار لبھ جے ور یاہ چار تہاڑاہی غی کھیڈ وہے، آخر سدا رہنٗ آلی کامیابی تے چھڑی متقی پرہیزگاراں ناں ہی نصیب وہے، تے جد زمین غو مالک اللہ تعالیٰ ہے فر ایمان آلاؔں اُس غاں بنداں ناں گَھبرانٗ غی کے لوڑ ہے! بلکہ لوڑ تے اس گل غی ہے جے ویہہ اللہ تعالیٰ ہی ور پُہروسو کریں، اسے تیں مدد منگیں، اسے ناںٗ اپنوں تعلق تگڑو کر کرغے صبر کریں، تے اللہ غی عبادت ماں لک بن لیں جس غو تعلق اپناں مالک ناںٗ ڈاھڈو ہوگیو فر اس غو کونٗ کجھ بغاڑ سکے!۔

(۱۰۲) اللہ اکبر! اللہ غا نبی غو ایمان تے توکل دیکھو! بنی اسرائیل کھڑی مصیبت تے پریشانی ماں پھسیا وا ہیں! انھان غا بچا قتل کیا جا رہیا ہیں، کالّسریاں ناں بغار لین واسطے زندو رکھیو جا رہیو ہے، ظاہری طور ور اس مصیبت تیں نکلنٗ غو کوئے رستو نیہنہ سُہئ ہوتو ور حضرت موسیٰؑ کتناں اطمینان تے یقین ناںٗ فرما رہیا ہیں جے مصیبتاں تے قضیاں غی تے گل ہی پُہل جاؤ! بلکہ فکر تے چھڑی اس گل غی کرو جے پَہلکے جسویلّے تھارو دشمن تباہ برباد ہوجے غو اور زمین ور حکومت تے اقتدار تمناں مل جے غو، اس ویلّے تم اس غو نظام کس را چلانویں غا! تے کس را نیک عمل کریں غا! کیونجے مصیبتاں غی ازمائش تیں طاقت غی ازمائش زیادہ اوکھی ہے، اس ویلّے خدا ناں یاد رکھنٗو مچ ہی اوکھو کم وہے۔ اس موقع ور کجھ مفسراں نے لکھیو ہے جے یاہ آیت اصل مسلماناں ناں سنائی جا رہئی ہے۔ کیونجے جسویلّے یاہ آیت نازل ہوئی تھی اس ویلّے مسلمان وی مکہ ماں مچ مظلوم تھا اور ہُنٗ انھاں ناں مدینہ پاک غی ھکومت نصیب ہونٗ آلی تھی۔ انھاں ناں ہی احساس دوایو جا رہیو ہے جے اپناں آپ ناں تقوٰی تے پرہیزگاریاں غی جھدی آلیں منزلاؔں تیں گذار لیو تانجے فر اسے تقوٰی غے مطابق خدا غی زمین ور حکومت کر سکیں!۔

(۱۰۳) فرعونی حکومت نے جسویلّے حضرتِ موسیٰؑ تے انھاں غی قوم ور مچ ہی ظلم شروع کر لیا، اسویلّے اللہ تعالیٰ نے انھاں ناں اپنٗی حکمت غے مطابق تھوڑی چھنجوڑ واسطے کجھ پریشانیاں ماں مبتلا کر دتو، ملک ماں کالٗ پے گیو، فصلاں غی پیداوار بالکل نیہنہ ہوئی تیز گرمی تے روڑا ناںٗ سب کجھ سُک سڑ غے ختم ہوگیو، یوہ سب کجھ اس واسطے تھو تانجے ویہہ غفلت تیں سر چکیں، ور فرعونی لوک نافرمانی تیں باز کے آتا! ہور ہور ضدی تے نمور ابنٹا گیا، فر کالٗ تیں بعد اللہ نے کجھ خوش حالی غا دن آنیاں! تانجے شکر کریں، ور ویہہ ان خوشحالیاں ور کہن لگا جے مھاراں جساں اچاں لوکاں

قَالُوْٓا اُوْذِیْنَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَاْتِیَنَا وَمِنْۢ بَعْدِ مَا

انھاں نے کہیو: ہم تے تھارا آنٗ تیں پہلاں وی مصیبت ماں ہی رہیا تے تھارا آنٗ تیں

جِئْتَنَا ؕ قَالَ عَسٰی رَبُّكُمْ اَنْ یُّهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَ

بعد وی؛ موسیٰؑ نے فرمایو: تاولاں ہی تھارو رب تھارا دُشمنٗ ناں ہلاک کر چھوڑے غو تے

یَسْتَخْلِفَكُمْ فِی الْاَرْضِ فَیَنْظُرَ كَیْفَ تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۹﴾ ع

۱۵ ع ۴ ۵

انھاں غی جگہ تمناں زمین غو حاکم بنا دئے غو فر دیکھے غو جے تم کسا عمل کریں (۱۰۲)

وَلَقَدْ اَخَذْنَاۤ اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِیْنَ وَنَقْصٍ

تے ہم نےٗ فرعونیاں ناں سخت روڑا تے کالٗ اور فصلاں غا نقصان

مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ یَذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۳۰﴾ فَاِذَا جَآءَتْهُمُ

ماں آپَغڑیو؛ تانجے ویہہ نصیحت حاصل کریں؛ فر جس گھڑی انھاں ور خوشحالی

الْحَسَنَةُ قَالُوْا لَنَا هٰذِهٖ ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَیِّئَةٌ

آوے تھی، ویہہ کہینہ تھا یاہ تے مھارے ہی واسطے ہونٗی لوڑیئے؛ تے جے انھاں ور کائے مصیبت آجئے تھی

یَّطَّیَّرُوْا بِمُوْسٰی وَمَنْ مَّعَهٗ ؕ اَلَاۤ اِنَّمَا طٰٓئِرُهُمْ

تاں اس ناں موسیٰؑ تے انھاں غا سنگیاں غی نحوست سمجھیں تھا سنٗوں! انھاں غی نحوست تے

عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا یَعْلَمُوْنَ ﴿۱۳۱﴾ وَقَالُوْا مَهْمَا

اللہ ہی غی طرفوں ہے ور انھاں بچوں مچ لوک جانٹا نیہنہ (۱۰۳) تے انھاں نے (موسیٰؑ ناں) کہیو: تم

تَاْتِنَا بِهٖ مِنْ اٰیَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا ۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِیْنَ ﴿۱۳۲﴾

مھارا ور جادو کرن واسطے جھڑو وی معجزو لیاؤ ہم تمناں مننٗ آلاؔ تے بالکل نیہنہ

فَاَرْسَلْنَا عَلَیْهِمُ الطُّوْفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ

فر چھوڑ دتو ہم نےٗ انھاں ور طوفان، تے سلیا، تے چچڑیں

وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰیٰتٍ مُّفَصَّلٰتٍ ۫ فَاسْتَكْبَرُوْا

تے ڈڈ اور رت یہ سارا کنی معجزا تھا (۱۰۴) ور ویہہ تکبر ہی کرتا رہیا

واسطے تے اصل یا ہی حالت ہے باقی رہئیں ویہہ پریشانیں جھڑیں کدے کدائیں آجیں ویہہ تے موسیٰؑ اور دوجاں مسلماناں غی نحواست ہیں انھاں غو ہی ''پیر پہَاروپے گیو ہے'' تے ویہہ اس ملک واسطے نحس ہیں اللہ نے اس غو جواب دتو جے کسے ور کسے غو پیر پہَارو نیہنہ پیتو، ہر اک اپٹاں کیا غی کھٹی کھائے، یاہ ساری تھاراں عملاں غی نحوست ہے کسے دوجا غی نیہنہ اور اجوں سزا تے باقی ہے جھڑی دنیا تے آخرت دواں ماں تمناں ضرور لبھنٹی ہے۔ فر انھاں غی وہم پرستی غی وجہ دسی جے یہ لوک کجھ جانتا ہی نیہنہ تیئیں جاہل پونا غی وجہ تیں اپٹاں کرتوتاں غی کھٹی اللہ غا نیک بنداں غے سر چاہڑیں !۔ اس آیت تیں یوہ وی پتو لگو جے ''پیر پہاروپینٚ'' تے کسے ناں نحس سمجھنٚ غو عقیدو کوئے نواں جاہلاں ہی غو نیہنہ بلکہ یوہ تے بچ پراٚنوں فرعونی مذہب غو خاص عقیدو ہے خدا ان جہالت غاں عقیداں تیں ایمان آلاٚں غی حفاظت فرماوے !۔

وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿۱۳۳﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ

تے ویہہ تھا ہی جرم کرن آلاٚ لوک ؛ تے جسویلےٚ انھاں ور کوئے عذاب نازل وہے تھو

قَالُوا يٰمُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ۚ

ویہہ کیہنہ تھا اے موسیٰؑ توں مھارا واسطے اپٹاں رب کوٚں دعا منگ جس غو اس نے تیرا ناںٚ وعدو کیّو وو ہے

لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ

جے تیں یوہ عذاب مھارا تیں ہٹا چھوڑیو تاں ہم تیرا کہنٚ ور ضرور ایمان لے آواں غا، تے بنی اسرائل ناں

بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ ﴿۱۳۴﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلٰٓى أَجَلٍ

وی تیرے ناںٚ چلا چھوڑاں غا ؛ ور جسویلےٚ ہم اس عذاب ناں انھاں تیں کجھ مدت واسطے ہٹا چھوڑاں تھا۔

هُمْ بٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿۱۳۵﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ

جس توڑی انھاں نے پجنوں ہی تھو۔ تاں ویہہ تدّے ہی وعدو توڑ چھوڑیں تھا (۱۰۵) فر ہم ٚنے انھاں کوٚں بدلو لیّو

فَأَغْرَقْنٰهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيٰتِنَا وَكَانُوا

تے ہم ٚنے ویہہ سمندر ماں غرق کر چھوڑیا کیونجے ویہہ مھاری آیتاں ناں جُھوٹھیں کیہنہ تھا تے ویہہ

عَنْهَا غٰفِلِينَ ﴿۱۳۶﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا

انھاں تیں غافل تھا (۱۰۶) تے جھڑا لوک لسا سمجھیا جیں تھا ہم ٚنے ویہہ اس زمین

يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا

غا لہندا چڑھدا غا وارث بنٚا چھوڑیا

الَّتِي بٰرَكْنَا فِيهَا ۭ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى

جس ماں ہم ٚنے برکت رکھی تھی تے (اے نبیؐ) تھارا رب غو نیک وعدو بنی اسرائل ور انھاں غا صبر

عَلٰى بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ ۙ بِمَا صَبَرُوا ۭ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ

غی وجہ تیں پورو ہو غے رہیو تے فرعون اور اس غی قوم

يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿۱۳۷﴾

نے جو کجھ بنٚایو تھو ؛ تے ویہہ جھڑا اُچا اچا محل بنٚاویں ویں تھا ہم ٚنے وہ سارو کجھ ملیا میٹ کر چھوڑیو (۱۰۷)

(۱۰۴) فرعونی لوک حضرتِ موسیٰؑ ناں جادوگر کہیویں تھا، تے بڑی آکڑ تے مانٚ ناںٚ یوہ دعوٰ کریں ویں تھا جے تم ہم ناں مسلمان بنٚانٚ واسطے پہَانویں جتنا مرضی جادو کر لیو ہم ایمان قبول کرن آلاٚ تے ہاں ہی نیہنہ، !ور جسویلےٚ انھاں غو یوہ نموہر پوٚنو حدوں ہی بدھ گیو تاں اللہ تعالیٰ نے انھاں ور اپر وتھلی یہ پنج عذاب نازل فرمایا۔ پہلاں قہر غیں بوٹھ بریں جتھاں ناںٚ سارا ملک ماں طوفان غو ہاڑ چڑھ آیو، فر اس غے مگرو مگر طاعون تے دوجیں بیماریں ٹٹ پئیں فر قمل غو عذاب آیو، قمل جوں، چچڑی تے گُھونٚ تریہاں ناں کہیو جے، ہو سکے ان تریہیاں غو عذاب آیو وہے یعنی ہر پاسے جوں ہی جوں، چچڑی ہی چچڑی تے گُھونٚ ہی گُھونٚ ہو گیا، ان غے ناںٚو ناںٚ ڈڈاں غو عذاب آگیو جت دیکھو اُتے ہی ڈڈ، کپڑاں ماں، پہَانڈاں ماں، پلاں ماں ہر جگہ ڈڈ ہی ڈڈ، بس ڈڈاں غو سارا ملک ماں اک سلاب ہی آگیو۔ اجوں اس عذاب تیں جان چھٹی ہی نیہنہ تھی کہ اک ہور عذاب ''رت'' غو آگیو جھڑی چیز چکیں اس ماں رت ہی رت۔ روٹی کھانٚ واسطے منہ اگے رکھیں اُس ماں رت پانی پینٚ واسطے چکیں اس ماں رت ہر جگہ رت ہی رت۔ تے کجھ علماء فرمانویں جے خون غو عذاب یوہ تھو جے نیل غو سارو دریا لہو ہی لہو ہو گیو تھو واللہ اعلم۔

(۱۰۵) سبحان اللہ! اک پاسے فرعون غی آکڑ! ور اللہ تعالیٰ غا عذاب غا یہ معمولی جیہا چَھلکارا دیکھتاں ہی ساری اچوی مٹھی ہو جے۔ ہاں! یاہ بکھری گل ہے جے انھاں ناں دل غی شرارت تے مکاری آلیٚ آکڑ کدے نیہنہ پجنٚ دیتی، نہ خوشحالی تیں کائے نصیحت پغڑی تے نہ بدحالی اور تنگ حالی تیں! جسویلےٚ وی فرعونیاں ور کوئے عذاب آوے فٹ بنی اسرائیل غی آزادی تے ایمان قبول کر لینٚ غو پکو وعدو کر غے موسیٰؑ کوٚنے دعا واسطے دوڑ پیں کہ تھارا رب نے تھارے ناںٚ جھڑو وعدو کیو وو ہے جے جسویلےٚ فرعونی توبہ واسطے تیار ہو جیں غا عذاب ہٹا لیو جے غو اس غے مطابق تم دعا کرو! ہم ضرور ہی ایمان لے آواں غا۔ ور اللہ تعالیٰ غی تقدیر غے مطابق جسویلےٚ دوجا عذاب توڑی پہلو عذاب ذری ہٹا یو جے یہ چَھٹ اپٹوں وعدو پہَن چھوڑیں۔ بس سمجھو جے ویہہ اجکل غاں اپٹاں سیاسی چیلاں تیں کجھ وی گھٹ نیہنہ تھا، جسرا انھاں غو ہر اک وعدو، وعدہ خلافی واسطے اور مظلوم ناں اپٹاں داء، چھلٚ ماں ہور ہور پھسانٚ واسطے ہی وہے، انھاں غا وعدہ وی اسے وعدہ خلافی واسطے ہی ویں تھا۔

(۱۰۶) فرعونیاں غی اوپر وتھلی نافرمانی غی دنیا ماں یاہ آخری سزا تھی، جس ناںٚ انھاں غا ناپاک وجود تیں خدا غی پاک زمین باندی ہو گئی۔ اور آخرت غا اس عذاب غو سلسلو شروع ہو گیو جھڑو کدے نہ مُکے غو، نہ سے غو، نہ ہولو وہے غو تے نہ ہی اس تیں چھٹ گھڑی واسطے کجھ مہلت لبھے غی، فرعون غا غرق ہونٚ غو یوہ واقعو سورت یونس ماں تفصیل ناںٚ آ رہیو ہے اُتے اس ور تفصیلی گل وہے غی۔

(۱۰۷) یعنی خدا غی قدرت تے اس غی شان دیکھو! وہ فرعون جھڑو کل توڑی آپ مھارو ہی سب تیں اچو خدا بنٚ بیٹھو تھو، خدا غا عذاب غا اک چَھلکارا نے ہی اس غو بیڑو غرق کر چھوڑیو، مصر ماں بنٚیاں واں ویہہ شاہی محل، ویہہ بنگلا تے ویہہ تاج تخت مٹی ماں رلٚ گیا جھان در کل توڑی کوئے تک نیہنہ سکے تھو! تے ویہہ بنی اسرائیل جھڑا ساراں نے دبا غے تے تھلے لا غے بلکہ ذلیل کر غے

وَجٰوَزْنَا بِبَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰی قَوْمٍ

تے ہم نے بنی اسرائل سمندر تیں پار چاہڑ چھوڑیا ، فر ویہہ اک اسی قوم کوں لنگیا

یَّعْكُفُوْنَ عَلٰۤی اَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوْا یٰمُوْسَی اجْعَلْ

جہڑی اپناں بتاں غی پوجا ماں لگی وی تھی (اس ور) ویہہ کہن لگا اے موسیٰؑ تم مھاراواسطے وی اسے را

لَّنَاۤ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ؕ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿۱۳۸﴾

اک خدا بنا دیو جس را انھاں غا خدا ہیں ، موسیٰؑ نے فرمایو : تم بڑا ہی جاہل لوک ہیں ؛

اِنَّ هٰۤؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِیْهِ وَ بٰطِلٌ مَّا كَانُوْا

یہ لوک جس کم ماں لگاوا ہیں وہ ضرور تباہ ہوݨ آلو ہے تے جو کجھ یہ کر رہیا ہیں یوہ ہے وی

یَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۹﴾ قَالَ اَغَیْرَ اللّٰهِ اَبْغِیْكُمْ اِلٰهًا وَّ هُوَ فَضَّلَكُمْ

سروں ہی باطلؔ ؛ موسیٰؑ نے فرمایو : ہوں اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے کسے ہور ناں تھارو خدا بناؤں ! حالانکہ اس نے تمناں

عَلَی الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۴۰﴾ وَ اِذْ اَنْجَیْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ

دنیا جہان ور فضیلت دتی ہے ؛ تے (یاد کرو) جسویلے ہم نے تمناں فرعونیاں تیں نجات دتی تھی

یَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ ۚ یُقَتِّلُوْنَ اَبْنَآءَكُمْ وَ

جہڑا تمناں بچ ہی پہیڑی سزادیں ویں تھا ویہہ تھاراں بچاں ناں قتل کر دیں ویں تھا

یَسْتَحْیُوْنَ نِسَآءَكُمْ ؕ وَ فِیْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ

تے تھاریاں کالسریاں ناں زندی رہݨ دیں تھا ، تے اس ماں تھارا رب غی طرفوں تھاری بہت بڑی

عَظِیْمٌ ﴿۱۴۱﴾ وَ وٰعَدْنَا مُوْسٰی ثَلٰثِیْنَ لَیْلَةً وَّ اَتْمَمْنٰهَا

ازمائش تھی (۱۰۸) تے ہم نے موسیٰؑ ناݪ تریہہ راتاں غو وعدو کیّو اور دس راتاں غو باہدو

بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِیْقَاتُ رَبِّهٖۤ اَرْبَعِیْنَ لَیْلَةً ۚ وَ قَالَ مُوْسٰی

کر غے اس ناں پورو کیّو اس را انھاں غا رب غی مقرر کی وی چالی راتاں غی مدت پوری ہوگئی (۱۰۹) تے موسیٰؑ نے

لِاَخِیْهِ هٰرُوْنَ اخْلُفْنِیْ فِیْ قَوْمِیْ وَ اَصْلِحْ وَ لَا تَتَّبِعْ

اپناں پہائی ہارونؑ ناں کہیو جے تم میری قوم ماں میری جانشینی کریو ! تے (انھاں ماں) سدھار کرتا رہیو تے پہیڑ

تے غلام بنا غے رکھیا واتھا خدا نے انھاں ناں فرعون غا ظالم پنجا تیں آزادی نصیب فرما دتی ، سگوں کجھ سالاں تیں بعد ہی اللہ نے انھاں ناں شام تے فلسطین غی اُس زمین غو لہندا تیں لے غے چڑھدا تو ڑی وارث بنا چھوڑیو ، جسماں برکت ہی برکت ہے ، اللہ غیں نعمت ہی نعمت ہیں جسماں ہزاران نبی ہویا ہیں تے جسمان اللہ غو مقدس تے سُچو گہر ''بیت المقدس'' موجود ہے ، اس را اللہ غو وہ وعدو پورو ہوگیو جہڑو اس نے بنی اسرائیل ناݪ کیو تھو ، جے تم میرا دین ور عمل کرتا جاؤ تے میری رضا واسطے صبر کرتا رُہو ! ہوں تھارا دشمن ناں ہلاک کر غے تمناں ہی اقتدار عطا کر دیوں غو۔

(۱۰۸) بنی اسرائیل ماں اساں لوکاں غی وی خاصی تعداد تھی جہڑا ٹھیک ٹھیک توحید ور قائم تھا ور مصر غاں مشرکاں غے ناݪ رہ رہ غے انھاں غا متاں لوکاں ماں شرک تے بدعت غا عقیدہ وی مندی طرح سنجر گیا تھا ، اسے وجہ تیں یاہ قوم کیئں پور جاہل پوناں غی شکار ہوگئی ، یوہ انھاں غو پہلو جاہل پوݨوں تھو جسویلے ویہہ اللہ تعالیٰ غا خاص فضل ناݪ سمندروں پار چڑھ گیا حالانکہ اسے سمندر ماں انھاں غیں اکھاں اگے فرعون غرق ہوگیو تھو ، ور یہ لوک اللہ غا اس فضل ناں چھَٹ ہی پُہل گیا اور جسا ہی انھاں نے وادیِ سیناء غا رستہ ماں کجھ لوک بت پوجتا ڈِٹھا اِنھاں غی لیل کرن لگ گئی ۔ حضرتِ موسیٰؑ اگے یاہ بیہودہ مانگ رکھدتی جے مھارے تیں ''انݨ دیکھیا'' خدا غی عبادت نیہنہ ہوتی ، ہم ناں وی پتھر غو کوئے خدا بنا دے تانجے ہم وی ان لوکاں ہاروں اس ناں اگے رکھ غے اس غی پوجا کراں حضرتِ شاہ عبدالقادرؒ فرمانویں ! جاہل آدمی ناں بجن کسے شکل صورت غے ''انݨ دیکھیا خدا'' غی عبادت کرنی مچ اوکھی وہے جاہل غو دل تاں ہی مطمئین وہے جد اس غے اگے اک مورتی رکھی وی وہے (موضح القران) حضرتِ موسیٰؑ نے فرمایو تم سچیں مچیں ہی جاہل لوک ہیں ، تم خدا ناں چھوڑ غے انھاں ناں پوجݨوں چاہویں جہڑا آپ مٹی ماں رل جیں غا ، اور تم وہ کم کرنوں چاہویں جہڑو سروں ہی باطل ہے ! فر یاہ تے سوچو جے اللہ نے تمناں توحید غی دولت عطا فرما غے ساری دنیا تیں تھارو رتبو اچو کیو ہے ، تمناں دنیا غو امام بنایو ہے فر ہوں خدا ناں چھوڑ غے ان پتھراں ناں تھارو خدا بناؤں ! جہڑا تھاری ہی ضرورتاں واسطے پیدا ہویا ہیں ! تم گہٹوں گہٹ اپݨوں مقام تے مرتبو ہی پشانوں اپݨی حالت ور ہی غور کرو ! تم ویہہ تہاڑا پُہل گیا جد فرعون تھاراں بچاں ناں حلال کروا وے تھو ، فر خدا نے ہی تمناں اس ذلیل عذاب تیں نجات دتی اج تم خدا ناں چھوڑ غے پتھراں ناں پوجݨوں چاہویں۔

(۱۰۹) بنی اسرائیل ہُݨ فرعوں غا ظالم پنجا تیں آزاد ہوگیا تھا ، تے اک آزاد علاقہ ماں اک آزاد قوم بݨ گیا تھا ، جسواسطے ہُݨ انھاں ناں کسے دستور غی لوڑ تھی یو ہی قانون تے شریعت دیݨ واسطے اللہ تعالیٰ نے حضرتِ موسیٰؑ ناں حکم دتو جے تم تریہہ راتاں توڑی طور پہاڑ ور اعتکاف کرو تے میری عبادت کرو ! فر جسویلے تریہہ رات پوریں ہوگئیں اللہ تعالیٰ نے اپناں فضل ناݪ دس غو ہور باہدو کر چھوڑیو اس را یاہ مدت چالی رات غی ہوگئی ، تے رہئی یاہ گل کہ اللہ تعالیٰ نے پہلاں ہی چالی راتاں غو حکم کیوں نیہنہ دتو ؟ اس غیں علماء کرام نے مچ حکمت بیان فرمائی ہیں ، اور اس غو کوئے حکم حکمت تیں خالی تے ہوتو ہی نیہنہ ! لہذا اس ماں وی ضرور بڑا بڑا فائدا ہوویں غا۔

(۱۱۰) بنی اسرائیل مچ رنگیلی طبیعت تے عجیب مزاج آلی قوم تھی اسے گلوں حضرتِ موسیٰؑ نے طور ور جاتاں اپناں پہائی ہارونؑ ناں اپنوں نائب بناںؔ ویلے یہ کھریں کھریں گل بنی اسرائیل ناں سنا غے فرمائیں جے تم میرو کم سانںؔ لیو! تے میرا نائب بنؔ جاؤ! اور ان لوکاں ماں سدھار غو کم کرتا ہی رُہو ور خاصطور ور فسادیاں بیں ہشیار رہیو کسے فسادی غی گل نہ منیوں اس ماں بنی اسرائیل واسطے درڑھی ور ہارونؑ تے اللہ غا نبی تھا ویہہ فسادیاں غی گل کد من سکیں تھا!۔

(۱۱۱) حضرتِ موسیٰؑ ناںؔ طور پہاڑ ور اللہ تعالیٰ نے بجنّ کسے واسطے تے ذریعہ غے کلام فرمایو، تھو جس ناںؔ حضرتِ موسیٰؑ غا دل ماں اللہ تعالیٰ غا دیدار غی ہُٹک چھلی مارن لگ پئی اور ویہہ اپنی اس تاہنگ ناں دل ماں نیہنہ چھپا سکیا، رہ رہ غے چھیکڑ دیدار غی یاہ شوق چھلی مار غے درخواست غی شکل ماں ہونٹھا ور آ گئی اللہ تعالیٰ غی طرفوں جواب ملّیو جے تم مناں اس دنیا ماں ان ظاہری اکھاں ناںؔ نیہنہ تک سکتا تے یوہ ممکن وی کسرا ہو سکے! جد کہ اللہ تعالیٰ خود انسان غا بارہ ماں فرماوے ﴿خُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِیْفًا﴾ انسان مچ ہی کمزور پیدا ہویو ہے (سورت نساء) فر اس غیں اکھ خدا غا نور غی چھال کس را چھل سکیں! اللہ تعالیٰ نے فرمایو! میرا نور غی اک تجلی اک چھلکا رو پہاڑ ور پے غو دیکھو! جے کدے وہ اپنی جگہ کھلّو رہیو تاں تے تم وی میرو دیدار کر سکیں غا ور جیکدے وہ پہاڑ اپنی جگہ نہ کھلّ سکے! فر انسان غو دل تے واقعہ ہی مچ تگڑو ہے جس نے خدا غی امانت غو وہ پہار چک لیو جس واسطے اللہ تعالیٰ فرماوے کہ جے کدے وہ پہار پہاڑاں ور پیتو تے ویہہ وی ریزہ ریزہ ہو جاتا، ور جسم تے اس غو کمزور اور چانجو ہی ہے۔ خیر! پہاڑ ور خدا غی تجلی غو جسو اک لشکارو پیو تے وہ پیتاں ہی پھنجڑ پھنجڑ ہو گیو، اور حضرتِ موسیٰؑ کرانی چڑھ غے ٹہہ پیا، جس را کسے جگہ چڑک پے جس ناںؔ وہ جگہ تے بجی ہو جے ور آسیں پاسیں غا لوک اس غا چھلکارا ناںؔ ہی بے ہوش ہو جیں، فر جسو یلّے ہوش آئی تے بڑی عاجزی ناںؔ عرض کرن لگا رہا! توں پاک ہے یعنی تیری ذات اس عیب تیں پاک ہے جے مہاریں یہ ظاہری اکھ اس غو دیدار کر سکیں، میں شوق غا جوش ماں بجنّ اجازت ہی یاہ درخواست کر چھوڑی بس ہُنؔ ہوں توبہ کروں، تے ہوں سارا تیں پہلاں تیرا جلال تے تیری کبیریائی ور ایمان لیاؤں ہاں!۔

(۱۱۲) حضرتِ موسیٰؑ ناں دیدار نہ ہونؔ ور دل ماں جھڑ و ملال جیو ہویو اس ور تسلی دتی جا رہئی ہے جے دیدار نیہنہ ہویو تے نہ سہئی، ور یاہ فضیلت وی کہڑی گھٹ ہے کہ اللہ نے تمناں اپنے ناںؔ کلام کرن تے اپناں پیغام پہچانؔ واسطے چُنؔ لیو ہے، لہذا تم اپناں مالک غا اس تحفہ ''تورات'' ناں لیو تے اس غو شکر ادا کرو!۔

(۱۱۳) تورات شریف تختیاں ور لکھی وی عطا ہوئی تھی، حضرتِ موسیٰؑ ناں حکم ہو رہیو ہے جے تم آپ وی اس ناں تگڑا ہو غے نوڑ لیو تے اس ور عمل کرو! نالے اپنی قوم ناں وی فرماؤ جے ویہہ وی اس غاں سُہناں سُہناں حکماں ور عمل کریں، سُہناں سُہناں حکماں غو یوہ مطلب نیہنہ جے خاص خاص حکماں ور، اور نہ یوہ کہ اس غا کجھ حکم سُہناں نیہنہ بلکہ مطلب یوہ ہے کہ اس غیں ساریں گل ہی کیو نجے نصیحت تے ہدایت آلیں سچیں گل ہیں لہذا اساریاں ور عمل کرو! تے خوردار! اس غی نافرمانی نہ کریو، نیہنہ تے انھاں ناں تاولاں ہی نافرماناں غو گھر یعنی دوزخ دس دتو جے غو، جسماں انھاں ناں جانوں پُوے غو۔ آیت غا اس حصہ غی کجھ بزرگاں نے اک ہور طرح تفسیر کی ہے جے ''نافرماناں غو گھر'' عمالقہ قوم ناں کہیو گیو ہے جہڑی فلسطین ور قابض تھی تے مطلب یوہ ہویو کہ تم تورات غا حکماں ور عمل کرتا جاؤ، فر ہم تاولاں ہی تمناں تھارا دشمناں غو جہڑا تھاری جدی وراثت ور قابض ہیں گھر دس دیاں غا تے تھارو فلسطین ور قبضو ہو جے غو اس را اس آیت ماں انھاں واسطے فلسطین غا فتح ہو جانؔ غی پیشن گوئی ہے۔

سَبِیْلَ الْمُفْسِدِیْنَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ مُوْسٰی لِمِیْقَاتِنَا

گہلنؔ آلاں غا رستہ ور نہ چلیو (۱۱۰) تے جس گھڑی موسیٰؑ مہارا متھیا وا وقت ور آ گیا

وَكَلَّمَهٗ رَبُّهٗ قَالَ رَبِّ اَرِنِیْٓ اَنْظُرْ اِلَیْكَ قَالَ لَنْ

اور انھاں غا رب نے انھاں ناںؔ کلام کیو؛ ویہہ کہنؔ لگا رہا! توں اپنوں آپ دس جے ہوں تناں اک نظر تک لیوں؛ اللہ نے

تَرٰىنِیْ وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَی الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهٗ

فرمایو: توں مناں کدے نیہنہ دیکھ سکتو ور پہاڑ در تک! فر جے وہ اپنی جگہ کھلو رہیو

فَسَوْفَ تَرٰىنِیْ ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰی رَبُّهٗ لِلْجَبَلِ جَعَلَهٗ دَكًّا

تاں توں وی مناں تک سکے غو؛ فر جسو یلّے ان غا رب نے پہاڑ ور تجلی فرمائی تاں اس تجلی نے اس ناں پھنجڑ پھنجڑ کر چھوڑیو

وَّخَرَّ مُوْسٰی صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ اَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ

تے موسیٰؑ کرانی کھا غے ٹہہ پیا، فر جسو یلّے ہوش ماں آیا کہنؔ لگا توں پاک ہے ہوں تیری بارگاہ ماں

اِلَیْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿١٤٣﴾ قَالَ یٰمُوْسٰٓی اِنِّی

توبہ کروں تے ہوں سب تیں مہرے ایمان لیانؔ آلو ہوں (۱۱۱) اللہ نے فرمایو: اے موسیٰؑ میں تناں

اصْطَفَیْتُكَ عَلَی النَّاسِ بِرِسٰلٰتِیْ وَبِكَلَامِیْ ۖ

اپنی پیغمبری تے اپناں کلام غے ذریعہ لوکاں بچوں چُنؔ لیو ہے

فَخُذْ مَآ اٰتَیْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِیْنَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا

تے ہُنؔ لے لے جو کجھ میں تناں عطا کیو ہے تے شکر گذار ہو جاء (۱۱۲) تے ہم نے

لَهٗ فِی الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَیْءٍ مَّوْعِظَةً وَّتَفْصِیْلًا

انھاں واسطے تختیاں ور ہر قسم غی نصیحت تے ہر ایکنؔ چیز غی تفصیل

لِّكُلِّ شَیْءٍ ۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَّاْمُرْ قَوْمَكَ یَاْخُذُوْا بِاَحْسَنِهَا ؕ

لکھ دتی بس تم انھاں ناں مضبوطی ناںؔ نوڑ لیو تے اپنی قوم ناں حکم دیو جے ویہہ اس غا سُہنا سُہنا حکماں ناں پکڑ لیں

سَاُورِیْكُمْ دَارَ الْفٰسِقِیْنَ ﴿١٤٥﴾ سَاَصْرِفُ عَنْ اٰیٰتِیَ

ہوں تاولاں ہی تمناں نافرماناں غو گھر دس دیوں غو (۱۱۳) ہوں اپنی آیتاں تیں انھاں لوکاں ناں پھریو وو

الَّذِيْنَ يَتَكَبَّرُوْنَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ وَاِنْ

ہی رکھوں غو جہڑا زمین ماں انحق گھمنڈ کریں تے جیکدے یہ ساریں

يَّرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوْا بِهَا ۚ وَاِنْ يَّرَوْا سَبِيْلَ الرُّشْدِ

نشانٚیں وی دکھ لیں تاں وی ایمان قبول نیہنہ کرتا ، اور جے یہ ہدایت غا رستہ ناں دیکھیں

لَا يَتَّخِذُوْهُ سَبِيْلًا ۚ وَاِنْ يَّرَوْا سَبِيْلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوْهُ

تاں اس ناں اپنٚوں رستو نیہنہ بنٚاتا ور جیکدے گمراہی غو رستو دیکھ لیں تاں اس ناں ضرور اپنٚوں رستو

سَبِيْلًا ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَكَانُوْا عَنْهَا

بنٚالیں یوہ سب کجھ اس گلوں کیونجے انھاں نے مھاری آیتاں ناں چھوٹھیں کہیو تے یہ انھاں تیں

غٰفِلِيْنَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ

غفلت ماں رہیا (۱۱۴) اور جھاں لوکاں نے مھاری آیتاں ناں تے آخرت غی ملاقات ناں چھوٹھ سمجھیو

حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ؕ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوْا

انھاں غا سارا عمل برباد ہوگیا یہ جسا عمل کریں انھاں ناں اسو ہی

يَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٧﴾ ع وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوْسٰى مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ

بدلو دتو جےئ غو (۱۱۵) تے موسیٰؑ غی قوم نے انھاں غا طور ور جانٚ توں بعد اپنٚاں گہنٚاں غو

حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ ؕ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهٗ لَا

اک (کھڑ) بچھو یعنی اک کرنگ جنٚو بنٚالیو جس بچوں رامنٚ غی اواز آوے تھی کیوں! انھاں نے اتنوں وی نیہنہ دیکھیو جے وہ

يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيْهِمْ سَبِيْلًا ۘ اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا

انھاں نالٚ نہ گل کر سکے تے نہ وہ انھاں ناں سدو رستو دس سکے؛ انھاں نے اس ناں (خدا) بنٚالیو تے ویہہ

ظٰلِمِيْنَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ فِيْٓ اَيْدِيْهِمْ وَرَاَوْا

بڑا ہی ظالم تھا (۱۱۶) تے جس گھڑی ویہہ اپنٚی کھٹی ور پشیمان ہووا ، اور انھاں نے دیکھیو

اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوْا ۙ قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا

جے ویہہ گمراہ ہوگیا ہیں ویہہ کہنٚ لگا کہ جیکدے مھارو رب مھارا ور رحم نہ کرے

(۱۱۴) اللہ تعالیٰ غی کائے وی کتاب کسے اسا بندہ ناں زبردستی ہدایت ور نیہنہ لا دیتی جہڑو آپ ہدایت غا رستہ ور نہ آنٚوں چاہوے، اپر بیان ہویو تھو جے اس کتاب ماں ہدایت تے رحمت ہے، اس غا مچ سُہنٚاں سُہنٚاں حکم ہیں، ور کتناں لوکاں ناں تے تورات جسی ہدایت آلی کتاب پڑھ غے وی ہدایت نصیب نیہنہ ہوئی نہ ویہہ سدا رستہ ور آیا، فر کتاب نے ان ور اثر کیوں نیہنہ کیو؟ اسے غا بارہ ماں فرمایو جارہیو ہے، جے جہڑا لوک زمین ماں انحق تکبر کریں، اور اپنٚی آکڑ تے دنیا غی موج مستی ماں اتناں مست ہوجیں کہ جدوی انھاں ناں ہدایت آلو سِدّ ورستو لبھے یہ اس تیں تے دور نسیں ور گمراہی غو کم جدوی نظر آوے اس ناں نیہنہ چھوڑتا، خدا غیں ساریں آیت دیکھ غے وی انھاں ماں ایمان غی تاہنگ پیدا نیہنہ ہوتی اساں لوکاں ناں تورات جسی مقدس کتاب پڑھنٚ غو وی کجھ فائدو نیہنہ بلکہ اساں لوکاں غا دلاں ور تے اس را مہر لگ جے کہ فر اللہ ان غا دلاں ناں اپنٚی پاک تے سچیں آیتاں تیں پھیر ہی دیئے اور انھاں کولوں "خیر" غی توفیق ہی لے لیئے فر انھاں ناں نہ کسے کتاب غا نازل ہونٚ غو فائدو وہے تے نہ کسے پیغمبر غی دعوت تبلیغ غو ہی نفعو وہے تے وہے وی کس را!! جدکہ یہ ویہہ لوک ہیں جہڑا خدا غیں سچیں آیتاں ناں چھوٹھیں کہنہ۔

(۱۱۵) خدا غی آیتاں تیں غفلت کرن تے انھاں ناں چھوٹھیں کہنٚ غی اک سزا تے دنیا غی ہے جس غو بیان اپلی آیت ماں گذریو جے اسا آدمی غی فر اسی مت ماری جے کہ فرضد اور نمور پونا غی وجہ تیں اس ناں ہدایت غی صاف سدی شڑک تے گمراہی غا ڈِنگا، ٹہڈا، ابڑ رستاں ماں پشانٚ ہی نیہنہ ہوتی تے جے کدے پشانٚ ہو جے تاں وی ہدایت آلا سِدّا رستہ غے بجائے گمراہی غی گہلاں ماں ہی چلنٚو عقلمندی سمجھے یاہ دنیا غی سزا اتھی ہُنٚ آخرت غی سزا بیان ہورہئی ہے جے انھاں لوکاں ناں برائیاں غی سزا تے یقیناً لھبنٚی ہی ہے اس ماں تے کوئے شک آلی گل ہے ہی نیہنہ، سگوں انھاں غا کجھ اسا عمل جھاں ناں یہ نیک خیال کرتا رہینہ تھا بلکہ لوکاں ناں وی چنگا لگیں تھا جس را کوئے پُلٚ بنٚا دینٚوں، کسے غی مدد کر دینٚی وغیرہ جنٚ عملاں ور انھاں ناں بڈیار تھو، آخرت غا بزار ماں یہ سارا عمل بے کار تے انٚ مُلا ویں غا انھاں غی اُت نہ کوئے پُچھ وہے غی تے نہ قیمت! نہ انھاں ور کوئے ثواب لبھے غو کیونجے ایمان تیں بجنٚ کسے وی عمل غی کوئے قیمت نیہنہ سگوں اسا عمل تے پُٹھا عذاب ماں پھسانٚ غو ذریعو بنٚ جیں غا کیونجے انھاں ماں ریاکاری تے شرک غو رلٚو وہے۔

(۱۱۶) بنی اسرائیل جس ویلٚے مصر تیں نکلیا تھا اس ویلٚے انھاں کوٹے مصر غی قبطی قوم غو کجھ گہنٚو تھو جس را کہ سورت طٰہٰ ماں ہے وہ گہنٚوں یا تے انھاں کوٹے فرعونیاں نے امانت غا طور ور رکھیو وو تھو تے یا بنی اسرائیل نے انھاں کولوں برتنٚ واسطے لیو وو تھو علماء غا کئیں اقوال ہیں۔ خیر جس ویلٚے حضرتِ موسیٰؑ طور پہاڑ ور چالی راتاں واسطے تشریف لے گیا، اس ویلٚے موقعو دیکھ غے ایکنٚ منافق سامری نے اک شرارت کی، سامری دل ماں کفر چھپاوے تھو ور ظاہری طور ور مسلمان بنٚیوں وو تھو اس نے لوکاں غو یوہ ذہنٚ بنٚایو جے یوہ بگانٚوں مال اپنٚے کوٹے رکھنٚو جائز نیہنہ، لوکاں نے وہ سارو گہنٚوں اک جگہ گہٹھو کر چھوڑیو، سامری سنیارا غو کم جانٚے تھو اس نے اس گہنٚا غو فٹ اک کھڑ بچھو (بچھہ غو بت) بنٚایو جسماں اپنٚی کاری گری نال کجھ اسا سل رکھیا جھاں ماں ہوا لگنٚ نالٚ اس بچوں "رامنٚ" غی آواز آنٚ لگ گئی سامری نے بنی اسرائیل ناں کہیو جے اصل خدا تے یوہ ہے موسیٰؑ پتو نیہنہ کیاں پہاڑاں ماں پھریں لگا۔ فر کے تھو! بنی اسرائیل اس غی پوجا ور ٹُٹ پیا، کیونجے انھاں نے مصر ماں اپنٚاں گوانڈیاں کولوں گایاں دانداں غا پوجنٚ غو کجھ سبق تے سکھیو وو ہی تھو، اللہ تعالیٰ فرماوے انھاں نے اتنٚوں وی نیہنہ تکیو جے یوہ تے خالی کرنگ ہے جسماں جان وی نیہنہ نہ گل کر سکے، نہ کسے ناں ہدایت غو رستو دس سکے"۔ فر اس ناں خدا بنٚا غے کے کریں غا۔ کس کم آوے غو؟ دراصل انسان جد کسے چیز غا بارہ ماں اپنٚاں ذہنٚ تیں کوئے فیصلو کر لیئے فر وہ انوں کانٚوں ہوجے، فر اس غو دل دماغ کجھ کم نیہنہ کرتو اور وہ دنیا غی کسے وی بلا ناں خدا بنٚانٚ واسطے تیار ہوجے۔ ور ظلم تے اپنٚے اپر ہی کرے، عذاب غو مستحق تے اپنٚاں آپ ناں ہی بنٚاوے، خدا غو یا اس غا دین غو اس نالٚ کے بگڑے!۔

وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا رَجَعَ

ور مھارا گناہ معاف نہ کرے تاں ہم سروں ہی برباد ہوجاں غا (۱۱۷) تے جسویلے موسیٰؑ

مُوْسٰى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا

سخت لہر تے افسوس نالں پہریاوا اپنٹی قوم کونے واپس آیا انھاں نے فرمایو: تم نے میرے پچھے میری

خَلَفْتُمُوْنِيْ مِنْ بَعْدِيْ اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْ وَاَلْقَى

مچ پہیڑی جانشینی کی ہے؛ کیوں! تم نے اپنٹاں رب غا حکم توں پہلاں تاولں کرلی؛ تے انھاں نے (تاولں ماں)

الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ بِرَاْسِ اَخِيْهِ يَجُرُّهٗ اِلَيْهِ قَالَ ابْنَ

تختیں اک پاسے رکھیں اور اپنٹاں پہائی غو سر نوڑ غے اس ناں اپنٹے در ٹھہر ونں لگا؛ ہارونؑ نے کہیو: او! میرا

اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُوْنِيْ وَكَادُوْا يَقْتُلُوْنَنِيْ فَلَا

ماں جایا پہائی! انھاں لوکاں نے مناں ہولو سمجھیو، تے ممکنں تھو کہ یہ مناں قتل ہی کر چھوڑتا لہٰذ

تُشْمِتْ بِيَ الْاَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِيْ مَعَ الْقَوْمِ

توں میرے اُپر دشمناں ناں نہ ہسا! تے مناں ان ظالم لوکاں ماں شامل

الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَلِاَخِيْ وَ

نہ کر (۱۱۸) موسیٰؑ نے عرض کی: اے میریاربا! توں مناں تے میرا پہائی ناں بخش دے اور

اَدْخِلْنَا فِيْ رَحْمَتِكَ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿١٥١﴾ ع

ہم ناں اپنٹی رحمت ماں داخل کر دے؛ توں تے سب تیں بدھ رحم کرن آلو ہے (۱۱۹)

اِنَّ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ

اللہ نے فرمایو: بیشک جنھاں لوکاں نے بچھاناں (خدا) بنالیو ہے انھاں ور تاولاں ہی پروردگار غو قہر

مِّنْ رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَكَذٰلِكَ

پُوے غو، تے دنیا غی زندگی ماں ذلت وی! اور ہم کوڑ بنانں آلاں

نَجْزِي الْمُفْتَرِيْنَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِيْنَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ

ناں اسی ہی سزا دیاں؛ تے جنھاں لوکاں نے برا عمل کیّا

(۱۱۷) یاہ توبہ استغفار اس ویلے غی گل ہے جس ویلے موسیٰؑ طور تیں واپس آگیا تھا اور انھاں غا سمجھانں ور بنی اسرائیل غیں اکھ کھل گئیں تھیں، اس ویلے انھاں ناں سئی ہووے جے ہم گمراہ ہوگیاہاں فر ویہہ یوہ رونں ٹھونں پچھتانں تے توبہ تلا کرن لگا اور کھبرا غے عرض کرن لگا کہ جے کدے خدا تعالیٰ نہ بخشے تاں تے مہارو بیڑو غرق ہی ہوگیو ہے

(۱۱۸) حضرتِ موسیٰؑ ناں اللہ نے طور پہاڑ ور ہی وحی غے ذریعہ دس چھوڑیو تھو جے تھاری قوم کسرا گمراہی ماں پھس گئی ہے، فر جسویلے ویہہ لہر تے افسوس نالں پہریاوا مڑیا، آتاں ہی قوم ناں درڑیو جے تم نے میرے پچھے یوہ چنگو کم کیو ہے؟! تم تے مچ ہی پہیڑا جانشین نکلیاں! اتنوں تے سوچتا جے آخر ہوں وی تے تھارے واسطے اللہ غی کتاب لیانں واسطے ہی گیو تھو، کیوں! تم چالیں تہاڑا وی صبر نیہنہ کرسکیا!؟ یاہ مدت تے کوئے زیادہ لمی نیہنہ تھی! حضرتِ موسیٰؑ ناں قوم غی حالت اکھیں تک غے ہور لہر چہڑھ گئی، آخر اللہ غا اتناں بڑا نبی اپنٹی اکھاں نالں شرک ہوتی برداشت وی کسرا کر سکیں تھا، روہ ماں توراتِ شریف غیں پھٹیں وی تاولں نالں اک پاسے رکھیں، تے اپنٹاں پہائی حضرتِ ہارونؑ غی داڑی اور چھتا نوڑ غے انھاں ناں چھنجوڑن لگا حالانکہ حضرتِ ہارونؑ تھا وی بڑا پہائی تے تھا وی اللہ غا نبی، ور اسویلے موسیٰؑ ناں اللہ غی توحید پچھے بے انت روہ چڑھیوو تھو، ویہہ یاہ سوچ رہیا تھا جے شائد حضرتِ ہارونؑ نے انھاں ناں سمجھانں ماں پوری کوشش نیہنہ کی جدکہ ویہہ تاکید کرغے گیا تھا حضرتِ ہارونؑ نے پہائی غو روہ ٹھنڈو کرن واسطے مچ پیار آلو لفظ استعمال کیو، او میرا ماں جائیا پہائیا! تم میری گل تے سنٹوں! انھاں لوکاں نے مناں مچ ہی لسو سمجھیو، میں بہت سمجھایا ور جسویلے میں دیکھیو جے یہ تے مناں ہی جانوں مارن غی سوچ رہیا ہیں۔ فر میری سمجھ ماں یاہ ہی گل آئی جے ہوں تھارا آنں غی اڈیک کروں تے سورتِ طٰہٰ ماں ہے جے مناں یوہ ڈر لگو کہ انھاں غیں دو پارٹیں ہوجیں غی اک میرے نالں وہے غی تے اک بچھو پوجنں آلاں غی فر انھاں دواں ماں جنگ ہوجے غی اور تم آ غے کہینہ غا جے تیں بنی اسرئیل ماں اختلاف کروا چھوڑیو تے میری اڈیک نیہنہ کی فر حضرت ہارونؑ نے اپنٹاں پہائی ناں اس گل غو وی احساس دوایو جے تھارا مناں کھمکنں نالں تے میرے ور اس را روہ کرن نالں دشمناں ناں میرے اپر ہسنں تے مناں مہناں مارن غو موقعو ہتھ لگ جے غو لہٰذا اسی گل نہ کرو نہ مناں ان ظالم لوکاں ماں شامل کرو۔

(۱۱۹) اللہ اللہ! خدا جس ناں جہڑو رتبو دئے فر اس ناں اس رتبو غو مچ وی دیئے! حضرتِ موسیٰؑ ناں جسو ہی یوہ خیال آیو جے میرے تیں اجتہادی لغزش ہوگئی ہے، میں ہارونؑ ور روہ کیو حالانکہ ویہہ تے بے قصور تھا، بس اسے ویلے ہی اللہ غی رحمت تے مغفرت واسطے جھولی کھلیا رلئی نالں ہی پہائی واسطے وی دعا منگی کہ جے کدے انھاں تیں کائے خطا ہوگئی وہے تاں ربا! واہ وی معاف فرمادے قاضی بیضاوی نے یاہ ہی تفسیر کی ہے بما صنعت باخی او ان فرط فی کفھم (بیضاوی)۔

ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ
فر اس توں بعد انھاں نے توبہ کرلی ؛ تے ایمان لے آیا ، بیشک اس توں
بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى
بعد تیرو رب بخشݨ آلو بچ مہربان ہے (۱۲۰) تے جد موسیٰؑ غو روہ
الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ ۖ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى
ٹھل گیو انھاں نے ویہہ تختیں چک لیں ، اور نھاں غا مضمون ماں ہدایت
وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَى
تے رحمت تھی انھاں لوکاں واسطے جہڑا اپݨاں رب توں ڈریں (۱۲۱) تے موسیٰؑ نے اپݨی قوم بچوں ستر جݨاں
قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا ۖ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ
مھارا مقرر کیا وا وقت (ورآݨ) واسطے چݨ لیا ؛ فر جس گھڑی انھاں ناں بچہل نے
الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ
آنوڑیو انھاں نے عرض کی: اے میرا رب! جیکدے توں (یاہی) چاہتو تاں انھاں ناں وی تے مناں وی پہلاں ہی
وَإِيَّايَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ۖ إِنْ
ہلاک کرچھوڑتو، کیوں! توں ہمناں اس حرکت ور ہلاک کردئےغو جہڑی مھارا کجھ بیوقوفاں نے کی ہے، یاہ تے
هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ
بس تیری اک ازمائش ہے ، اسی ازمائش نالݨ توں جس ناں چاہوے گمراہی ماں سٹ دئے
وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ۖ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا
تے جس ناں چاہوے ہدایت دیدئے ؛ توں ہی مھارو کارساز ہے تے توں ہم ناں بخشدئے
وَارْحَمْنَا ۖ وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾ وَاكْتُبْ لَنَا
تے مھارا ور رحم فرما توں سب تیں سرس بخشݨ آلو ہے (۱۲۲) (اے اللہ) توں مھارا واسطے
فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا
اس دنیا ماں وی اچھائی لکھ دے تے آخرت ماں وی ! بیشک ہم

(۱۲۰) بچھ غی پوجا کرن آلاں ور دنیا ماں کہڑ وقہر، پیو؟ تے انھاں ناں کے ذلت چاݨی پئی! ؟ فر توبہ کرن تے ایمان قبول کرن ور خدا نے انھاں ناں کس را معاف فرمادتو؟ اس غی تفصیل سورت بقرہ حاشیہ (۳۸) ماں گزر گئی ہے یعنی جن لوکاں نے بچھ غی پوجا تے نیہنہ کی تھی ور انھاں نے دوجاں ناں ٹھا کیو وی نیہنہ تھو انھاں ناں حکم ہویو جے ویہہ انھاں لوکاں ناں قتل کریں جھاں نے بچھ غی پوجا کی تھی اس را دنیا ماں تے دواں نے یاہ مصیبت جھلّی ور آخرت ماں دواں ناں اللہ نے اپنی شانِ غفوری تے رحیمی نالݨ معاف فرمادتو۔

(۱۲۱) اللہ تعالیٰ غیں ساریں کتاب ساراں لوکاں واسطے ہی ہدایت تے رحمت غو ذریعہ ویں ور فائدو تے ویہہ ہی کھٹ سکیں جھاں غا دل خدا غا خوف نالݨ تے آخرت غا لیکھا غا ڈر نالݨ پہر یا واویں، اسے گل فرمایو جے ''تورات غا مضمون ماں انھاں لوکاں واسطے ہدایت تے رحمت تھی جہڑا اپݨاں رب تیں ڈریں'' کیونجے ہدایت تے رحمت حاصل یہ ہی لوک کریں، امام رازیؒ نے آیتِ پاک غی تفسیر ماں یاہ گل وی لکھی ہے جے اس آیت تیں پتو لگوِ کہ جے تورات شریف تاول ماں اک پاسے رکھݨ نالݨ اس غیں پھٹیں پہجیں نیہنہ تھی جس را کہ اج بائبل ماں لکھیو وو ہے، کیونجے اللہ تعالیٰ فرماوے حضرتِ موسیٰؑ نے ''ویہہ پھٹیں چک لیں'' یوہ نیہنہ فرمایو جے پھٹیاں غا ٹوٹا چک لیا۔

(۱۲۲) یوہ واقعو سورتِ بقرہ ماں وی ذکر ہوو ہے، ور یاہ گل ہے کدغی؟ اس بارہ ماں مفسراں غیں دو تحقیق ہیں ، کجھ علماء تے فرمانویں جے یہ ستر بندہ اسے ویلے حضرت غے نالݨ گیا تھا جس ویلے حضرتِ موسیٰؑ تورات لینݨ واسطے چالی رات توڑی طور پہاڑ ور رہیا تھا۔ ور متا علماء غو یوہ کہݨوں ہے جے یوہ واقعو تورات شریف غا نازل ہوݨ تیں خاصو بعد غو ہے، بہر حال حضرتِ موسیٰؑ بنی اسرائیل غا ان ستر سرداراں ناں نالݨ لے گیا تانجے یہ اپݨے کنیں اللہ تعالیٰ غو پاک کلام سُݨیں تے آپ وی مطمئن ویں نالݨ دوجاں اگے جا غے گواہی دیں تانجے انھاں غو دل وی مطمئن ہو جے ، ور انھاں نے اللہ تعالیٰ غو پاک کلام سُݨ غے بڑی تگڑی گستاخی کی جے ہم اس را سنن نالݨ بالکل نیہنہ ایمان لیا ساں، بچر توڑی جے تم خدا ناں ہم ناں صاف صاف کھلیں اکھاں نالݨ دسیں نہ ، یاہ بہت بڑی گستاخی تھی، اس ور اسمان تیں اک چڑک پئی اور زمین ماں بچہل (پہکم) آیو جس نالݨ یہ یا تے سروں ہی مر گیا یا ادمُوا ہو گیا، **علی اختلاف الا قوال** ، لیکن اس را ستر بنداں غو مر جاݨوں وی کوئے گہٹ گل نیہنہ تھی بنی اسرائیل حضرتِ موسیٰؑ ور قتل غو الزام لا سکیں تھا، فر انھاں لوکاں نے ہی تے قوم اگے جا غے گواہی دیݨی تھی جد یہ ہی مر گیا ہُݨ قوم غو کے وہے غو؟ اسے گلوں حضرتِ موسیٰؑ نے اپݨاں آپ ناں وی انھاں نالݨ ہی رلا غے یاہ اثر دار دعا منگی، جہڑی چہڑھ ناں چیرتی ، چیرتی اسماناں اُپر پجی تے قبول ہو گئی، اللہ نے انھاں ستر بنداں ناں اپݨی رحمت نالݨ فر زندگی عطا فرما چھوڑی جس را کہ سورتِ بقرہ ماں ہے۔

هُدۡنَآ اِلَيۡكَ ؕ قَالَ عَذَابِىۡۤ اُصِيۡبُ بِهٖ مَنۡ اَشَآءُ ۚ

تیرا در متوجہ ہوگیا ہاں ؛ فرمایو : ہوں اپڻوں عذاب تے جس ور چاہوں (اس ور) گھلّوں

وَرَحۡمَتِىۡ وَسِعَتۡ كُلَّ شَىۡءٍ ؕ فَسَاَكۡتُبُهَا لِلَّذِيۡنَ

اور میری رحمت نے تے ہر ایکڻ چیز ناں اپڻاں کلّاوہ ماں لیوو ہے، تے اس ناں ہوں انھاں لوکاں واسطے ضرور لکھوں غو

يَتَّقُوۡنَ وَيُؤۡتُوۡنَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِيۡنَ هُمۡ بِاٰيٰتِنَا

جہڑا (اللہ توں) ڈریں ، تے زکٰوۃ دیں ، تے جہڑا مھاری آیتاں ور

يُؤۡمِنُوۡنَ ۚ﴿۱۵۶﴾ اَلَّذِيۡنَ يَتَّبِعُوۡنَ الرَّسُوۡلَ النَّبِىَّ

ایمان لیانویں (۱۲۳) جہڑا اس اُمی رسولؐ (تے) نبیؐ غی اتباع

الۡاُمِّىَّ الَّذِىۡ يَجِدُوۡنَهٗ مَكۡتُوۡبًا عِنۡدَهُمۡ فِى

کریں (۱۲۴) جن غی پیشڻ گوئی ویہہ اپڻے کوڻے تورات تے انجیل ماں لکھی

التَّوۡرٰٮةِ وَالۡاِنۡجِيۡلِ يَاۡمُرُهُمۡ بِالۡمَعۡرُوۡفِ

وی دیکھیں (۱۲۵) (ویہہ نبیؐ) جہڑا انھاں ناں نیک کماں غو حکم کریں

وَيَنۡهٰٮهُمۡ عَنِ الۡمُنۡكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ

تے براں کماں تیں انھاں ناں ٹھاکیں، تے ویہہ انھاں واسطے پاک چیزاں ناں حلال قرار دیں

وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ الۡخَبٰۤئِثَ وَيَضَعُ عَنۡهُمۡ اِصۡرَهُمۡ

تے انھاں ور گندی چیزاں ناں حرام کریں تے انھاں لوکاں ور جہڑا پہارا پہار تے

وَالۡاَغۡلٰلَ الَّتِىۡ كَانَتۡ عَلَيۡهِمۡ ؕ فَالَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا

بندش تھیں ویہہ انھاں ناں اِن وروں لاہ چھوڑیں (۱۲۶) فر جہڑا لوک انھاں ور ایمان

بِهٖ وَعَزَّرُوۡهُ وَنَصَرُوۡهُ وَاتَّبَعُوا النُّوۡرَ الَّذِىۡۤ

لیا یا تے جھاں نے ان غی حمایت کی ناڻے ان غی مدد کی تے جہڑا اس لوء ور چلیا جہڑی

اُنۡزِلَ مَعَهٗ ۙ اُولٰۤئِكَ هُمُ الۡمُفۡلِحُوۡنَ ۟ ﴿۱۵۷﴾ قُلۡ ع ۱۹ ۹

انھاں غے ناڻ نازل ہوئی ہے یہ ہی لوک تے کامیاب ہیں (۱۲۷) (اے نبیؐ) تم فرمادیو:

(۱۲۳) حضرتِ موسیٰؑ غی دعا غو جواب دِتو جارہیو ہے جے پہلی گل تے یاہ ہے جے میری رحمت عام ہے پتھراں تے بوٹاں تیں لے غے انساناں تو ڑی ہر کوئے میری رحمت غو فائدو چک ریہو ہے جدکہ میرو عذاب ہر اکڻ ور نیہنہ پیتو، بلکہ جس غی نافرمانی حدوں ہی بدھ جے تے میری مشیت وی اس ناں عذاب ہی دیڻ غی وہے تاں اس ور میرو عذاب آوے، رحمتِ عالم ﷺ نے وی اسے قسم غی اک گل ارشاد فرمائی ہے آپ ﷺ فرمانویں! اللہ غی رحمت غا سو حصہ ہیں اک حصو اس نے مخلوق ناں دِتو ہے جس غو نتیجو یوہ ہے جے مخلوق اک دوجی ور رحم کرے ات تو ڑی جے جانگلی جانو روی اپڻاں بچاں ور رحم کریں تے باقی ۹۹ حصہ اس نے رحمت غا اپڻے کوڻے رکھیا وا ہیں (مسلم ابنِ ماجہ) تے دوجی گل یاہ ہے جے واہ خاص رحمت جس ناڻ دنیا تے آخرت ماں کامیابی لبھے دنیا ماں اللہ غا دین ور عمل کرن غی توفیق اور آخرت ماں بخشش اور جنت نصیب وہے، واہ خاص رحمت انھاں لوکاں واسطے ہے جہڑا اللہ غی نافرمانی تیں ڈریں، زکٰوۃ ادا کریں اور اللہ غی آیتاں ور پکو یقین رکھیں۔

(۱۲۴) اک عام گل تیں خاص گل در اور خاص بات تیں عام گل در انسان غو ذہن چاڻ چک ہی موڑ چھوڑنوں یوہ اک قرآنِ پاک ہی غو کمال ہے، اپر گل یاہ چلے تھی جے اللہ غی خاص بخشش اور مغفرت آلی رحمت کھٹڻ واسطے ایمان تے تقوٰی غی شرط ہے اس تیں ہوڻ یہودیاں، عیسائیاں تے ساری دنیا غاں انساناں غو ذہن اس پاسے موڑیو جارہیو ہے جے ’’اج‘‘ اللہ غی اس خاص رحمت ناں کھٹڻ غی اک ہور وی بہت بڑی شرط ہے جچر تو ڑی یاہ شرط پوری نیہنہ رہ سیں اچر تو ڑی بخشش اور مغفرت آلی واہ رحمت وی نیہنہ نصیب رہ سیں جس غو اپر ذکر تھو واہ شرط یاہ ہے جے تورات اور انجیل غی پیشن گوئی بلکہ حکم غے مطابق اللہ غا آخری نبی نبیاں غا سردار رحمت، عالم ﷺ ور ایمان لیا غے آپ ﷺ غی اطاعت کی جے ہڻ جہڑو یاہ شرط پوری نیہنہ کرسیں وہ خدا غی رحمت غو مستحق ہو غے جنت ماں نیہنہ جاسیں اگے رحمتِ عالم ﷺ غیں کجھ صفت بیان ہو رہئی ہیں!۔

(۱۲۵) پرانی ساریں اسمانی کتاباں ماں رحمتِ عالم ﷺ غی خوشخبری سنائی گئی ہے سگوں ان کتاباں غا مننڻ آلاں ناں یوہ حکم وی دِتو گیو ہے جے تھارا بچوں جس غی زندگی ماں وی رحمتِ عالم ﷺ تشریف لے آویں، فر اس غی بخشش تاں ہی وہے غی جدوہ آپؐ ور ایمان لیا غے آپؐ غی اطاعت کرے غو!۔ اس حقیقت غو تم اس تیں اندازو لاسکیں جے اج قرآن پاک غا نازل ہویاں چودہ سو سال ہوگیا ہیں اس عرصہ ماں یہودیاں نے اور عیسائیاں نے قرآن پاک غی اس بنگار تیں بچڻ واسطے اپڻی کتاباں ماں کتنی گُتر گُتر کی وہے غی یاہ ظاہر ہے ور اس غے باوجود اج وی بائبل ماں یہ پیشن گوئیں کسے نہ کسے شکل ماں موجود ہیں۔

(۱۲۶) آپؐ غیں صفت بیان ہو رہئی ہیں جے نیکی غا حکم کرن تے برائیاں تیں ٹھاکڻ توں علاوہ اک صفت یاہ ہے جے ویہہ پاک تے حلال چیز جہڑیں یہودی تے عیسائی عالماں نے اپڻاں نفس غی خواہشاں ور آپے ہی ہٹ مٹ حرام کر چھوڑیں تھیں، یا اللہ نے ہی انھاں غی نافرمانی غی سزا ماں انھاں ور جہڑیں حلال چیز حرام کر چھوڑیں تھیں آپؐ اُنھاں ناں ان لوکاں واسطے حلال بیان کریں، تے جہڑیں حرام چیز انھاں نے دنیا غی ہوس ماں حلال کرلیں تھیں جسرا خنزیر، سود، رشوت وغیرہ آپؐ انھاں ناں حرام بیان کریں، اور ویہہ سارا مشکل تے اوہکھا احکام جہڑا انھاں غی شرارتاں ور سزا واسطے اللہ تعالیٰ نے دِتا تھا یا انھاں غا عالماں نے بدعت کڈ کڈ غے سخت بڻا یا تھا جھاں غی وجہ تیں یہودی تے عیسائی شریعت بچ اوہکھی ہوگئی تھی، لوکاں غا گاٹا ور اسا حکماں غو پہارو پہار چڑھیو وو تھو آپؐ اسان اسان حکم دے غے ان ساراں اوہکھاں حکماں ناں انھاں غا کھنداڑا تیں لاہ رہیا ہیں اور انھاں اگے سوہکھی شریعت پیش فرمارہیا ہیں خاتم الانبیاء ﷺ نے آپ اس گل ناں اس را بیان فرمایو: ’’مناں بالکل سوہکھو دینِ حنفی دے غے ٹوریو گیو ہے‘‘ (مسند احمد) ور افسوس! صد افسوس! اج مسلمان آپے خدا غا اس اسان تے سوہکھا دین ناں اوہکھو اور مشکل بڻاڻ واسطے اس ور ’’رواجاں‘‘ بدعتاں، رسماں تے ریتاں غا لیبالاڻ غی کوشش کر رہیا ہیں۔

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّىْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيْعًا الَّذِىْ

اے لوکو ! ہوں تم ساراں در اللہ غو رسول ہوں ؛ جس (اللہ)

لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

غی اسماناں ماں تے زمین ماں بادشاہی ہے، اس توں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ وہ ہی

يُحْيٖ وَيُمِيْتُ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ

الَّذِىْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهٖ وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ

تَهْتَدُوْنَ ﴿۱۵۸﴾ وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰٓى اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ

بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۵۹﴾ وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَىْ عَشْرَةَ

اَسْبَاطًا اُمَمًا ۭ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰىهُ

قَوْمُهٗٓ اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۚ فَانْۢبَجَسَتْ

مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۭ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ

مَّشْرَبَهُمْ ۭ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ

الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ۭ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ۭ

(۱۲۷) آیت غا آخر ماں اک واری فروضاحت کی جا رہئی ہے جے کن کھول غے سُن لیو! ہُن قیامت توڑی کامیاب بس وہ ہی شخص وہے غو جہڑو خاتم الانبیا ﷺ ور ایمان لیا غے اس نور غے مطابق زندگی گذارے غو جہڑو آپ ؐ ناں عطا فرمایو جارہیو ہے، اور اس غی ساری کوشش تے ساری درڑ پھچ چھڑی رحمتِ عالم ﷺ غی حمایت اور اس دین غی مدد ماں لگ جے جہڑو آپ ؐ لے غے آیا ہیں، اس تیں علاوہ دنیا غو ہر اک بندو نا مرادو ہے پہانویں وہ عمل کجھ وی کرے۔

(۱۲۸) اپر خاص کر غے یہودیاں اور عیسائیاں ناں رحمتِ عالم ﷺ ور ایمان لیان غی دعوت تھی ہُن ساری دنیا غاں انساناں ناں فرمایو جارہیو ہے جے خاتم الانبیا ﷺ چھڑا عرباں واسطے، یا یہودیاں تے عیسایئاں واسطے ہی اللہ غا آخری نبی نیہنہ بلکہ لہندا، چڑھدا ماں دنیا غی گُٹھ گُٹھ ماں بسن آلا اک اک انسان واسطے رسول ہیں جس را خدا غی بادشاہی دنیا غا چپہ چپہ ور ہے اسے را آپ ؐ دنیا غا کوناں کوناں ماں اک اک انسان واسطے اللہ غا رسول ہیں، ہُن جہڑو اللہ غا پیارا اس نبی ﷺ ناں جھاں ناں کسے کولو پڑھنوں لکھنوں نیہنہ پیو بلکہ اللہ نے انھاں ناں آپ علم غا سمندر عطا فرمادتا ہیں۔ جہڑو نیہنہ منسیں وہ دنیا غا کسے وی مذہب ور عمل کرے اس غی بخشش نیہنہ ہوسکتی ہُن ہدایت اسے ناں نصیب وہے غی جہڑو اللہ غا پیارا نبی فداہ ابی وابی ﷺ ور تے آپ ؐ ور نازل ہون آلا اللہ غا کلام ور سچا دل ناں ایمان لیاوے غو۔

(۱۲۹) یعنی زمانہ غی ٹھنڈی تتی ہر طرح غی ہوا غے ناں ناں تے اتناں پھیر پرت غے باوجود وی موسیٰؑ غی قوم ماں برلا برلا ہی سہئی ور کجھ نیک بخت ہیں جہڑا ہدایت ور قائم ہیں، اسے غے مطابق لوکاں ماں وی فیصلا کریں تیں اسے غے مطابق اپنی زندگی غو وی فیصلو کر غے رحمت عالم ﷺ ور ایمان لیانویں ور ہیں یہ حضرتِ عبداللہ ابن سلامؓ جیا کجھ اک ہی خوش نصیب جہڑا انگلیاں ور گنیاں جا سکیں!۔

وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۶۰﴾

وَاِذْ قِيْلَ لَهُمُ اسْكُنُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوْا

مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُوْلُوْا حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا

الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيْٓـٰٔتِكُمْ سَنَزِيْدُ

الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۶۱﴾ فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ قَوْلًا

غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا

مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۶۲﴾ وَسْـَٔلْهُمْ ع

عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِيْ كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ اِذْ

يَعْدُوْنَ فِي السَّبْتِ اِذْ تَاْتِيْهِمْ حِيْتَانُهُمْ

يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَّيَوْمَ لَا يَسْبِتُوْنَ ۙ لَا

تَاْتِيْهِمْ ۛ كَذٰلِكَ ۛ نَبْلُوْهُمْ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿۱۶۳﴾

وَاِذۡ قَالَتۡ اُمَّةٌ مِّنۡهُمۡ لِمَ تَعِظُوۡنَ قَوۡمَا ۨ اللّٰهُ

مُهۡلِكُهُمۡ اَوۡ مُعَذِّبُهُمۡ عَذَابًا شَدِيۡدًا ؕ قَالُوۡا مَعۡذِرَةً

اِلٰى رَبِّكُمۡ وَلَعَلَّهُمۡ يَتَّقُوۡنَ ﴿۱۶۴﴾ فَلَمَّا نَسُوۡا مَا ذُكِّرُوۡا

بِهٖۤ اَنۡجَيۡنَا الَّذِيۡنَ يَنۡهَوۡنَ عَنِ السُّوۡٓءِ وَاَخَذۡنَا

الَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡا بِعَذَابٍۢ بَـئِيۡسٍۢ بِمَا كَانُوۡا يَفۡسُقُوۡنَ ﴿۱۶۵﴾

فَلَمَّا عَتَوۡا عَنۡ مَّا نُهُوۡا عَنۡهُ قُلۡنَا لَهُمۡ كُوۡنُوۡا قِرَدَةً

خٰسِـئِيۡنَ ﴿۱۶۶﴾ وَاِذۡ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبۡعَثَنَّ عَلَيۡهِمۡ

اِلٰى يَوۡمِ الۡقِيٰمَةِ مَنۡ يَّسُوۡمُهُمۡ سُوۡٓءَ الۡعَذَابِ ؕ

اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيۡعُ الۡعِقَابِ ۖۚ وَاِنَّهٗ لَغَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۶۷﴾

وَقَطَّعۡنٰهُمۡ فِى الۡاَرۡضِ اُمَمًا ۚ مِنۡهُمُ الصّٰلِحُوۡنَ وَ

مِنۡهُمۡ دُوۡنَ ذٰلِكَ وَبَلَوۡنٰهُمۡ بِالۡحَسَنٰتِ وَالسَّيِّاٰتِ

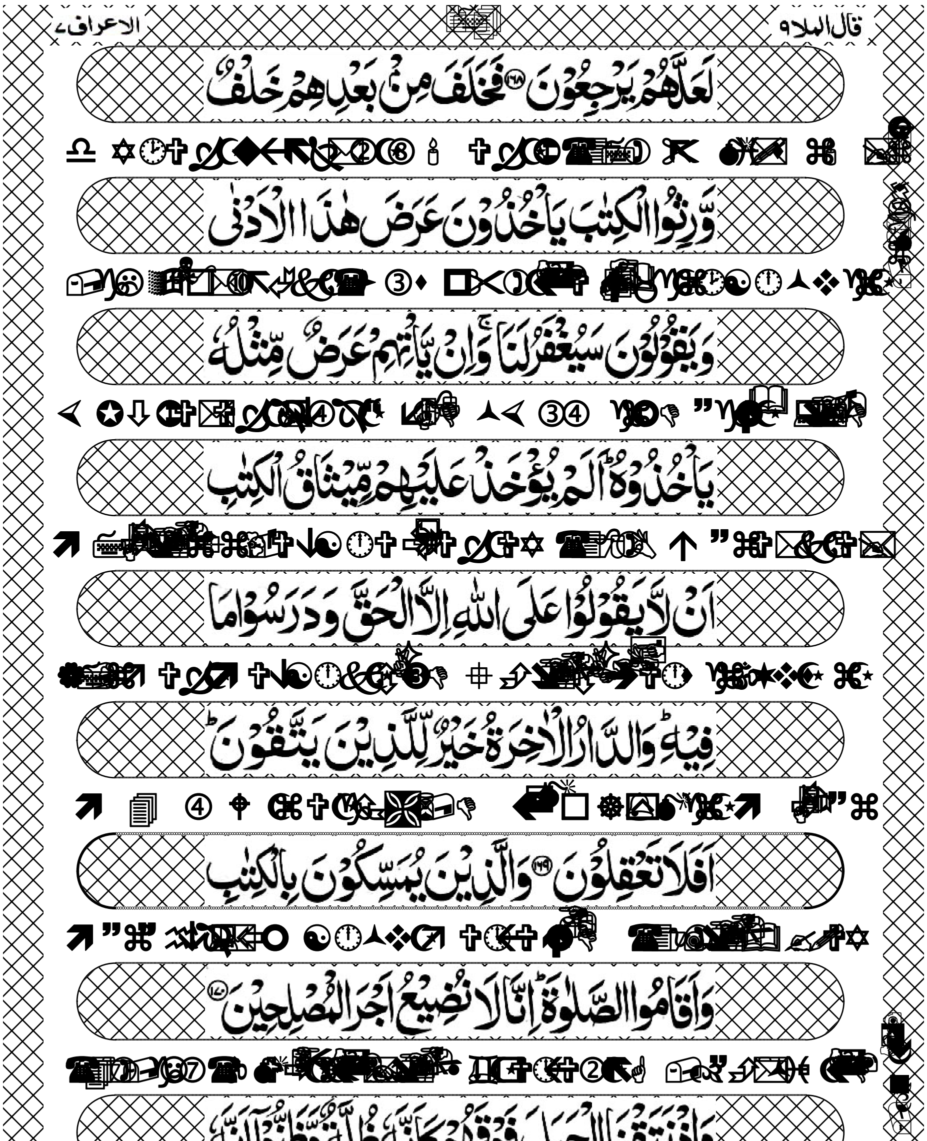

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۱۶۸﴾ فَخَلَفَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ
وَّرِثُوا الْكِتٰبَ يَاْخُذُوْنَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى
وَيَقُوْلُوْنَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۚ وَاِنْ يَّاْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهٗ
يَاْخُذُوْهُ ۭ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِّيْثَاقُ الْكِتٰبِ
اَنْ لَّا يَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوْا مَا
فِيْهِ ۭ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ ۭ
اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۶۹﴾ وَالَّذِيْنَ يُمَسِّكُوْنَ بِالْكِتٰبِ
وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۭ اِنَّا لَا نُضِيْعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِيْنَ ﴿۱۷۰﴾
وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهٗ ظُلَّةٌ وَّظَنُّوْٓا اَنَّهٗ
وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۚ خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاذْكُرُوْا
مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۱﴾ وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْۢ

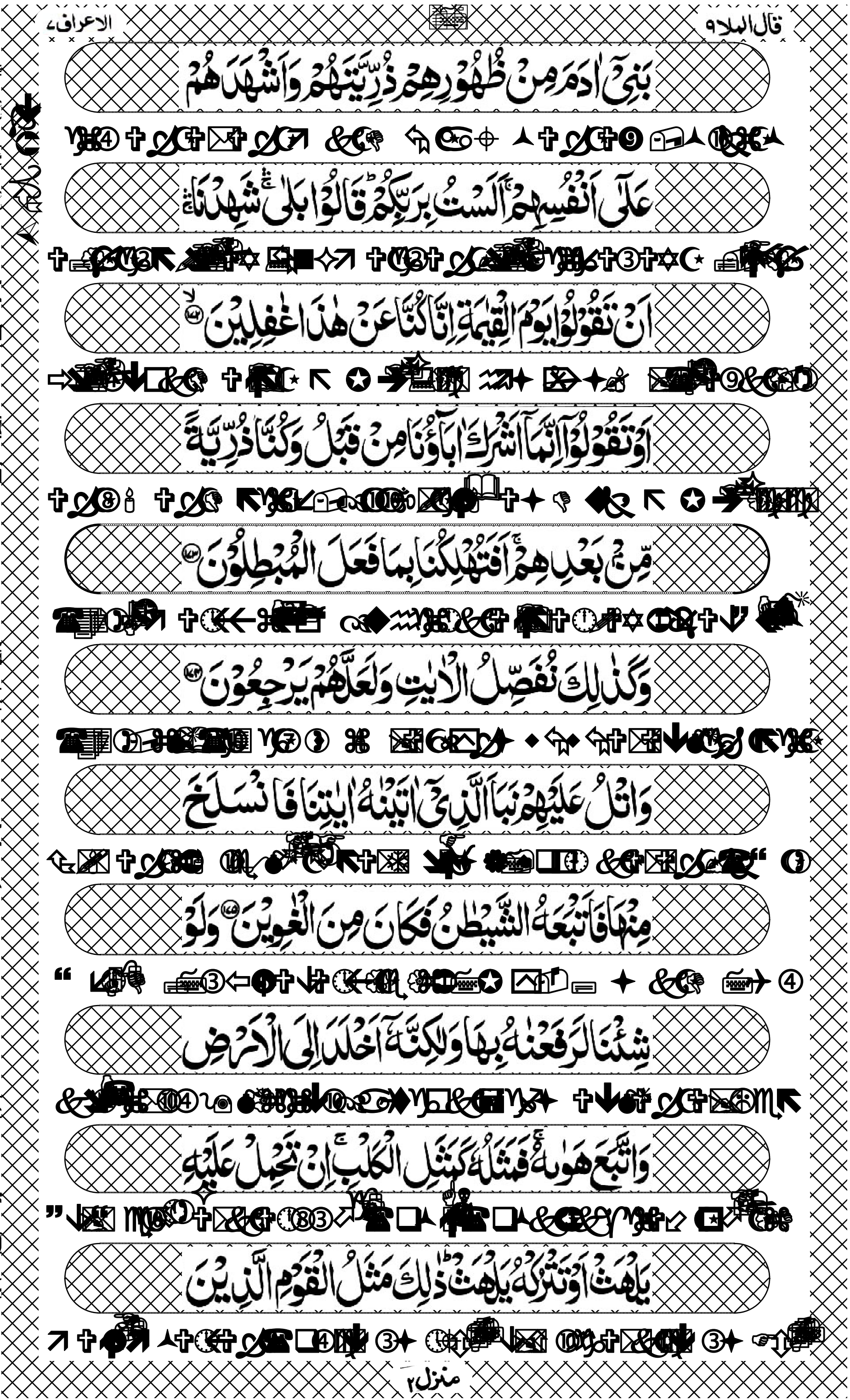

قال الملا ٩

الاعراف ٧

بَنِیۡۤ اٰدَمَ مِنۡ ظُہُوۡرِہِمۡ ذُرِّیَّتَہُمۡ وَ اَشۡہَدَہُمۡ
عَلٰۤی اَنۡفُسِہِمۡ اَلَسۡتُ بِرَبِّکُمۡ قَالُوۡا بَلٰی شَہِدۡنَا
اَنۡ تَقُوۡلُوۡا یَوۡمَ الۡقِیٰمَۃِ اِنَّا کُنَّا عَنۡ ہٰذَا غٰفِلِیۡنَ ﴿۱۷۲﴾
اَوۡ تَقُوۡلُوۡۤا اِنَّمَاۤ اَشۡرَکَ اٰبَآؤُنَا مِنۡ قَبۡلُ وَ کُنَّا ذُرِّیَّۃً
مِّنۡۢ بَعۡدِہِمۡ اَفَتُہۡلِکُنَا بِمَا فَعَلَ الۡمُبۡطِلُوۡنَ ﴿۱۷۳﴾
وَ کَذٰلِکَ نُفَصِّلُ الۡاٰیٰتِ وَ لَعَلَّہُمۡ یَرۡجِعُوۡنَ ﴿۱۷۴﴾
وَ اتۡلُ عَلَیۡہِمۡ نَبَاَ الَّذِیۡۤ اٰتَیۡنٰہُ اٰیٰتِنَا فَانۡسَلَخَ
مِنۡہَا فَاَتۡبَعَہُ الشَّیۡطٰنُ فَکَانَ مِنَ الۡغٰوِیۡنَ ﴿۱۷۵﴾ وَ لَوۡ
شِئۡنَا لَرَفَعۡنٰہُ بِہَا وَ لٰکِنَّہٗۤ اَخۡلَدَ اِلَی الۡاَرۡضِ
وَ اتَّبَعَ ہَوٰىہُ فَمَثَلُہٗ کَمَثَلِ الۡکَلۡبِ اِنۡ تَحۡمِلۡ عَلَیۡہِ
یَلۡہَثۡ اَوۡ تَتۡرُکۡہُ یَلۡہَثۡ ذٰلِکَ مَثَلُ الۡقَوۡمِ الَّذِیۡنَ

منزل ٢

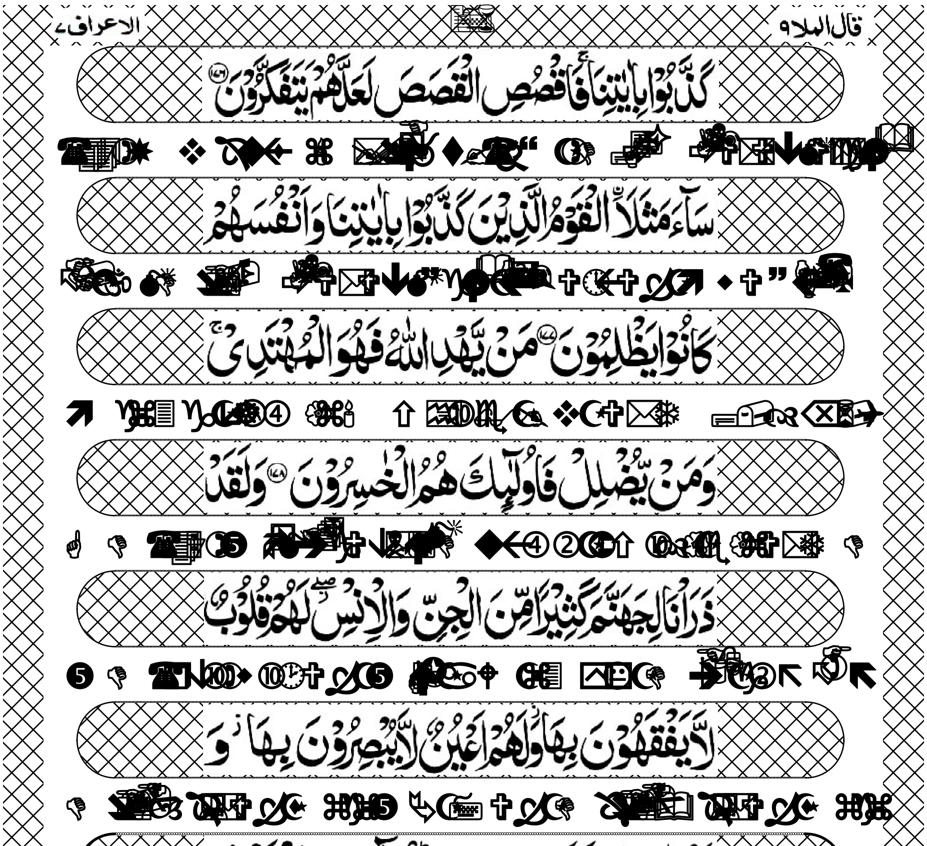

كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۷۶﴾
سَآءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ
كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۷۷﴾ مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِيْ ۚ
وَمَنْ يُّضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۷۸﴾ وَلَقَدْ
ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۖ لَهُمْ قُلُوْبٌ
لَّا يَفْقَهُوْنَ بِهَا ۡ وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُوْنَ بِهَا ۡ وَ
لَهُمْ اٰذَانٌ لَّا يَسْمَعُوْنَ بِهَا ۭ اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ
بَلْ هُمْ اَضَلُّ ۭ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ ﴿۱۷۹﴾ وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ
الْحُسْنٰى فَادْعُوْهُ بِهَا ۠ وَذَرُوا الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ
فِيْٓ اَسْمَآئِهٖ ۭ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۸۰﴾ وَمِمَّنْ
خَلَقْنَآ اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۸۱﴾

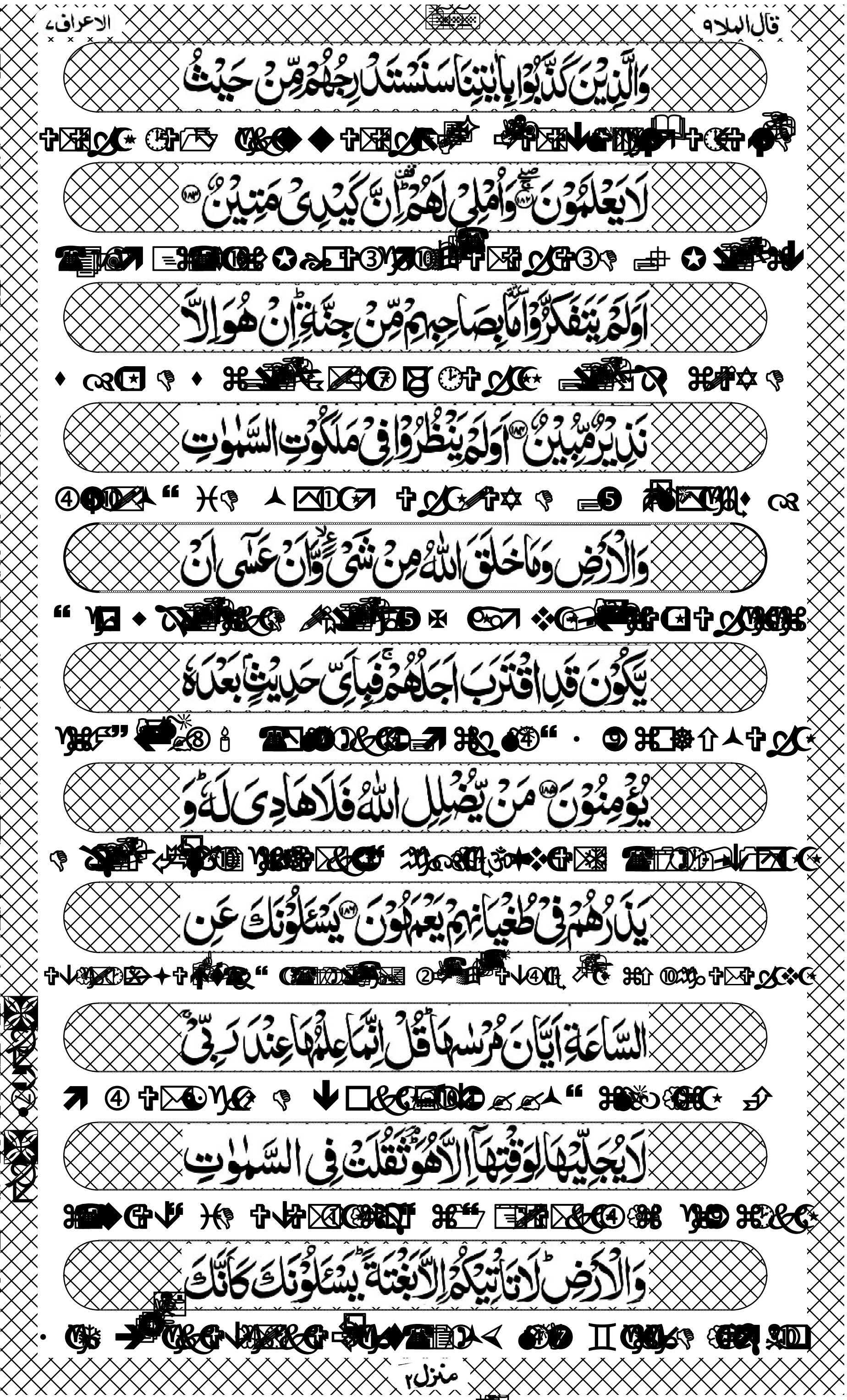

قال الملاء ٩ — الاعراف ٧

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾
أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا
نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَنْ
يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ
يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَ
يَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ
السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي
لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ

منزل ٢

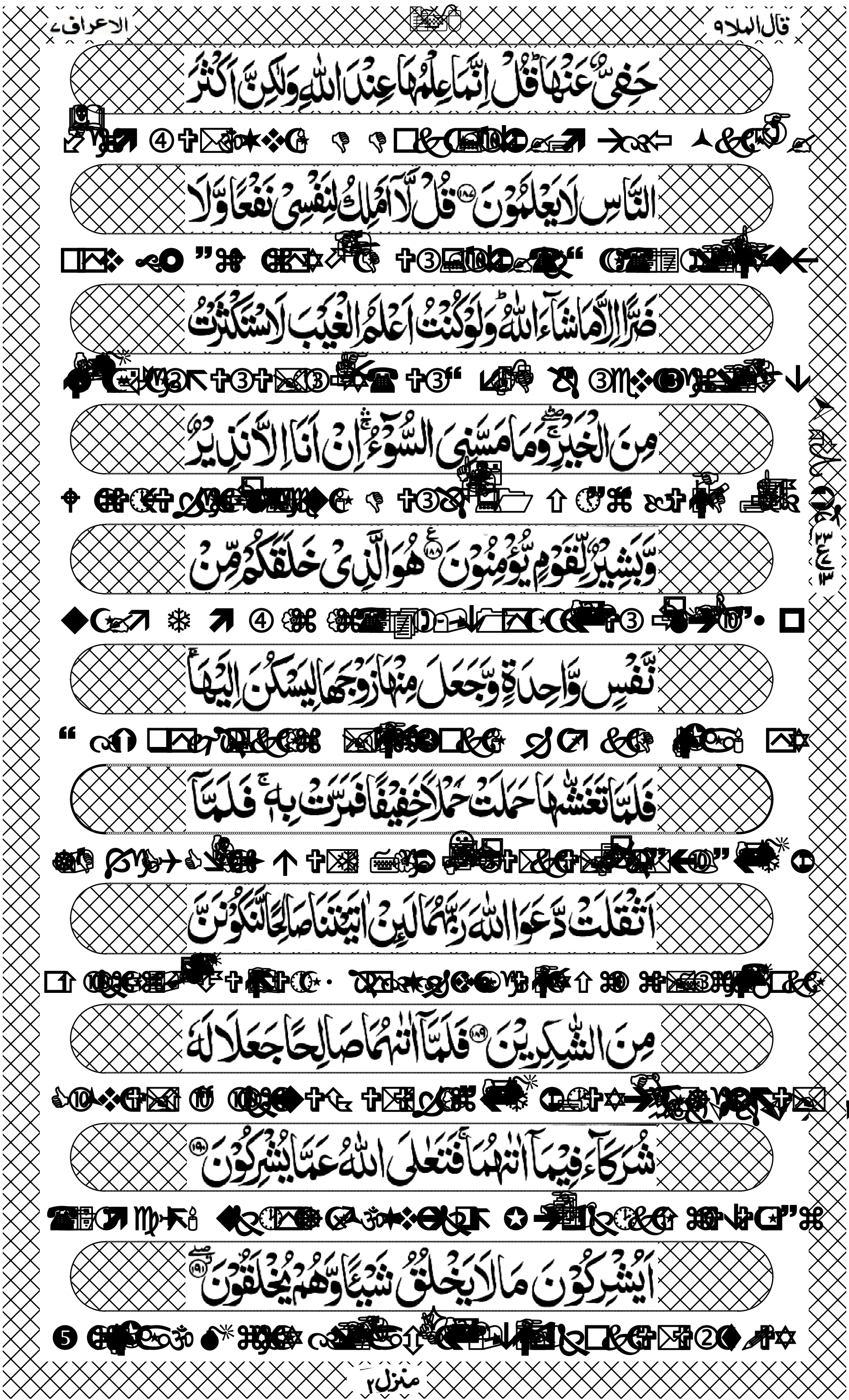

قال الملاء ٩

الاعراف ٧

حَفِيٌّ عَنْهَا ۭ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٨٧﴾ قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّلَا
ضَرًّا اِلَّا مَا شَاۗءَ اللّٰهُ ۭ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ
مِنَ الْخَيْرِ ښ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوْۗءُ ڔ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ
وَّبَشِيْرٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿١٨٨﴾ هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ
نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا ۚ
فَلَمَّا تَغَشّٰىهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيْفًا فَمَرَّتْ بِهٖ ۚ فَلَمَّآ
اَثْقَلَتْ دَّعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَىِٕنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُوْنَنَّ
مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّآ اٰتٰىهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهٗ
شُرَكَاۗءَ فِيْمَآ اٰتٰىهُمَا ۚ فَتَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿١٩٠﴾
اَيُشْرِكُوْنَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـــًٔا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ ﴿١٩١﴾

منزل ٢

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۚ سَوَاءٌ

عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ

الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ ۖ

فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾

أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا ۖ

أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ

بِهَا ۗ قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى

الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا

يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾

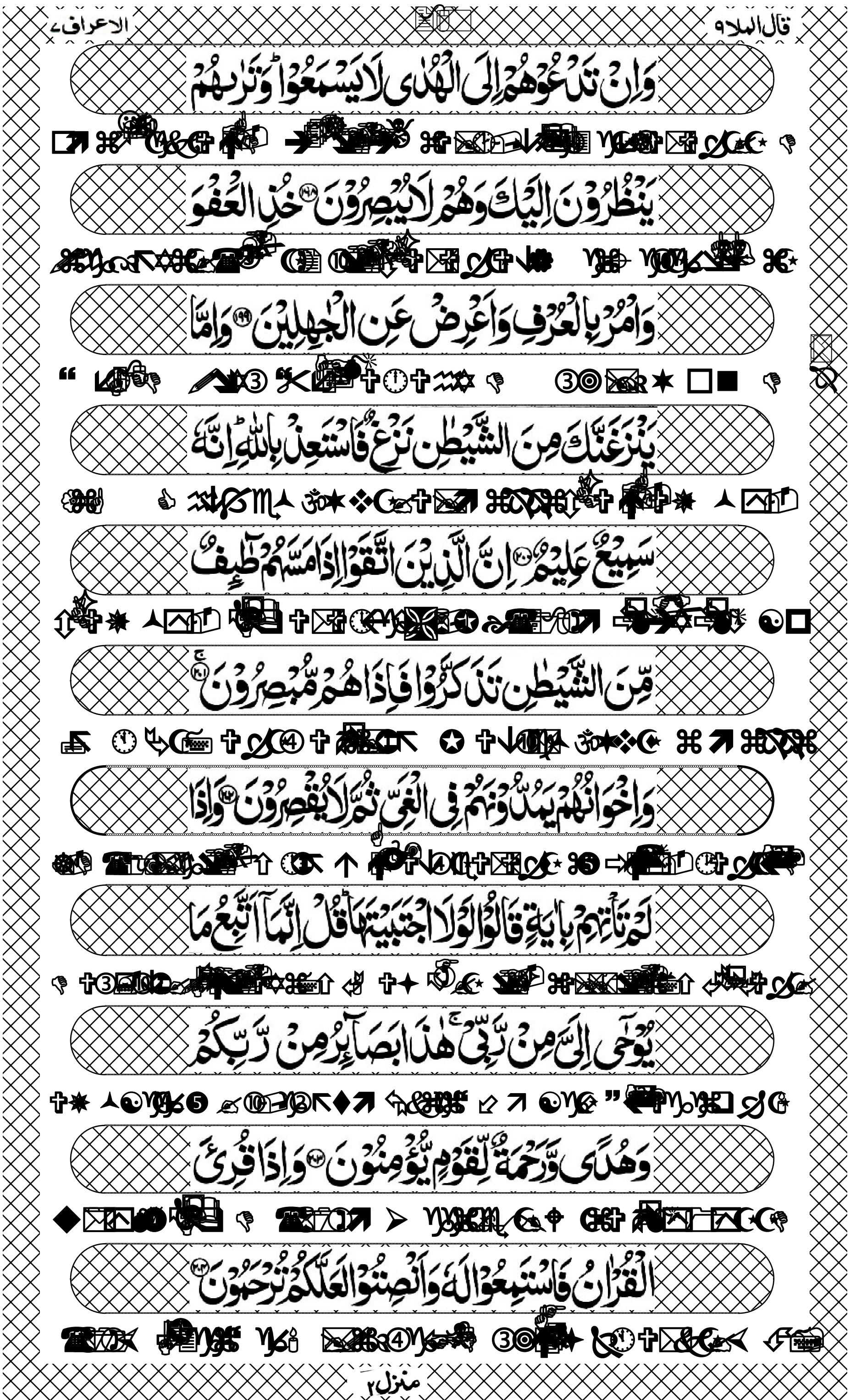

قال الملاء ٩ الاعراف ٧

وَاِنْ تَدْعُوْهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوْا ۭ وَتَرٰىهُمْ
يَنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿۱۹۸﴾ خُذِ الْعَفْوَ
وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ ﴿۱۹۹﴾ وَاِمَّا
يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ۭ اِنَّهٗ
سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۰۰﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا اِذَا مَسَّهُمْ طٰۗىِٕفٌ
مِّنَ الشَّيْطٰنِ تَذَكَّرُوْا فَاِذَا هُمْ مُّبْصِرُوْنَ ﴿۲۰۱﴾
وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوْنَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُوْنَ ﴿۲۰۲﴾ وَاِذَا
لَمْ تَاْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوْا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ۭ قُلْ اِنَّمَآ اَتَّبِعُ مَا
يُوْحٰٓى اِلَيَّ مِنْ رَّبِّيْ ۚ هٰذَا بَصَاۗىِٕرُ مِنْ رَّبِّكُمْ
وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۲۰۳﴾ وَاِذَا قُرِئَ
الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۲۰۴﴾

منزل ٢

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِيْ نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَّخِيْفَةً وَّدُوْنَ

الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِّنَ

الْغٰفِلِيْنَ ﴿٢٠٥﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ

عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيُسَبِّحُوْنَهٗ وَلَهٗ يَسْجُدُوْنَ ﴿٢٠٦﴾ ع

سُوْرَةُ الْاَنْفَالِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّعَشْرُ رُكُوْعَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ؕ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ

وَالرَّسُوْلِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗۤ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ① اِنَّمَا

الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ

وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّعَلٰى

[illegible]

رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ② الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا

[illegible]

رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ③ أُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا

[illegible]

لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ④

[illegible]

كَمَآ اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّ

[illegible]

فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ لَكٰرِهُوْنَ ⑤ يُجَادِلُوْنَكَ فِي

[illegible]

الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَاَنَّمَا يُسَاقُوْنَ اِلَى الْمَوْتِ

[illegible]

وَهُمْ يَنْظُرُوْنَ ⑥ وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّآئِفَتَيْنِ

[illegible]

اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّوْنَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُوْنُ

[illegible]

لَكُمْ وَيُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمٰتِهٖ وَيَقْطَعَ

[illegible]

دَابِرَ الْكٰفِرِيْنَ ⑦ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ

[illegible]

كَرِهَ الْمُجْرِمُوْنَ ⑧ اِذْ تَسْتَغِيْثُوْنَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ

[illegible]

[illegible]

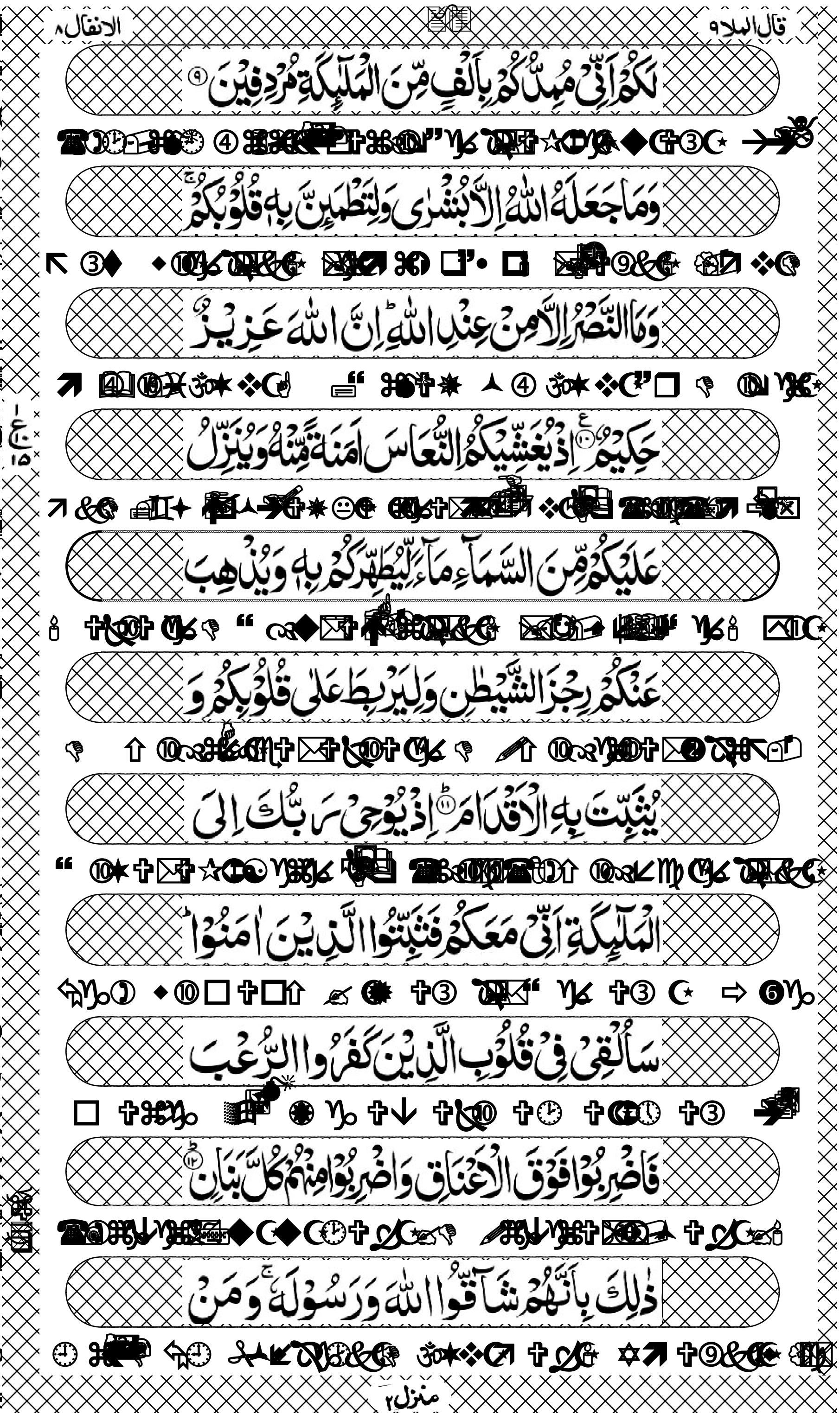

لَكُمْ اَنِّیْ مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓىِٕكَةِ مُرْدِفِیْنَ (٩)

وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰی وَلِتَطْمَىِٕنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ ۚ

وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِیْزٌ

حَكِیْمٌ (١٠) اِذْ یُغَشِّیْكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِّنْهُ وَیُنَزِّلُ

عَلَیْكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّیُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَیُذْهِبَ

عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّیْطٰنِ وَلِیَرْبِطَ عَلٰی قُلُوْبِكُمْ وَ

یُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ (١١) ؕ اِذْ یُوْحِیْ رَبُّكَ اِلَی

الْمَلٰٓىِٕكَةِ اَنِّیْ مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا ؕ

سَاُلْقِیْ فِیْ قُلُوْبِ الَّذِیْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ

فَاضْرِبُوْا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوْا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ (١٢) ؕ

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ۚ وَمَنْ

ع ١٥

يُّشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ١٣

ذٰلِكُمْ فَذُوْقُوْهُ وَاَنَّ لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابَ النَّارِ ١٤

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا لَقِيْتُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوْهُمُ الْاَدْبَارَ ١٥ وَمَنْ يُّوَلِّهِمْ

يَوْمَئِذٍ دُبُرَهٗٓ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى

فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰىهُ جَهَنَّمُ

وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ١٦ فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ

وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى ۚ وَلِيُبْلِيَ

الْمُؤْمِنِيْنَ مِنْهُ بَلَآءً حَسَنًا ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ

عَلِيْمٌ ١٧ ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوْهِنُ كَيْدِ الْكٰفِرِيْنَ ١٨

اِنْ تَسْتَفْتِحُوْا فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ ۚ وَاِنْ تَنْتَهُوْا

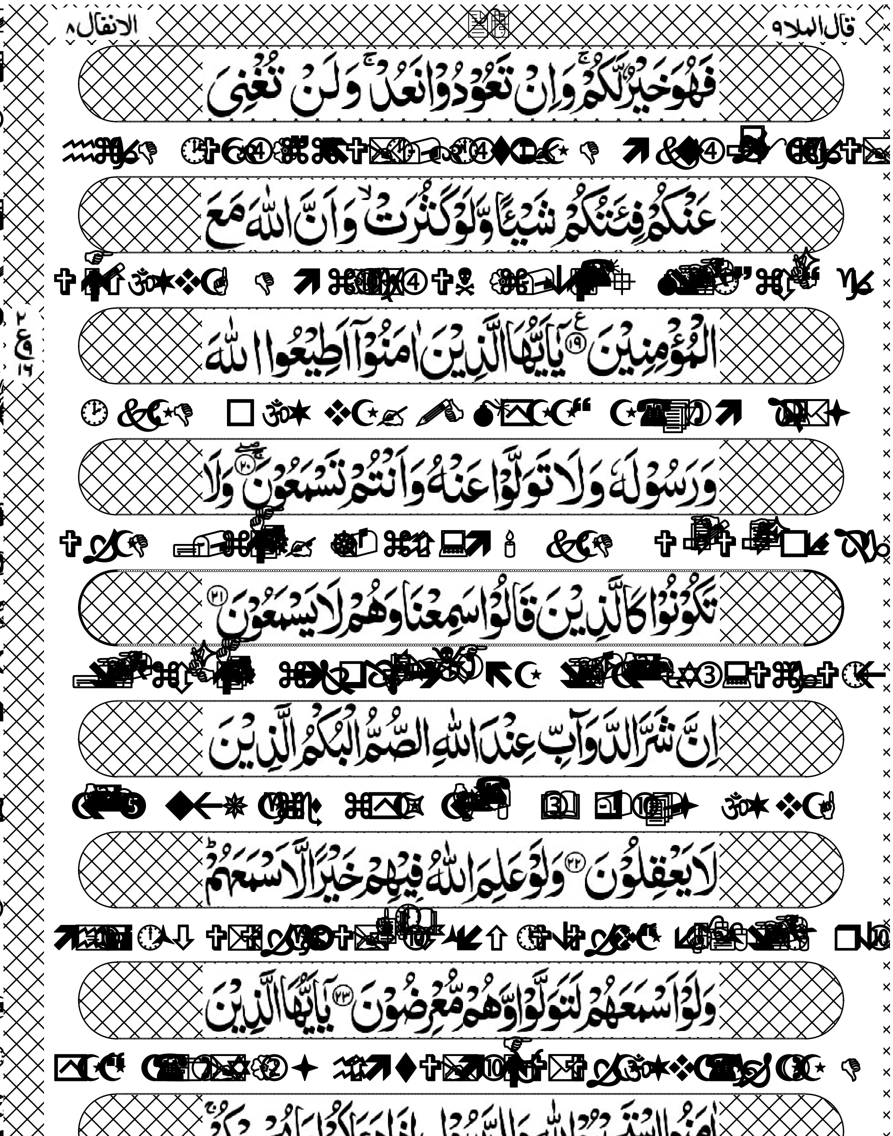

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ وَلَن تُغْنِيَ
عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ
الْمُؤْمِنِينَ ⑲ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ⑳ وَلَا
تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ㉑
إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ
لَا يَعْقِلُونَ ㉒ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ
وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ㉓ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ㉔ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ

ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ
الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾ وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيْلٌ مُّسْتَضْعَفُوْنَ
فِي الْأَرْضِ تَخَافُوْنَ أَنْ يَّتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰىكُمْ
وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُوْنَ ﴿٢٦﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَخُوْنُوا اللّٰهَ وَ
الرَّسُوْلَ وَتَخُوْنُوْۤا اَمٰنٰتِكُمْ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٢٧﴾ وَاعْلَمُوْۤا
اَنَّمَاۤ اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗۤ اَجْرٌ
عَظِيْمٌ ﴿٢٨﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ
لَّكُمْ فُرْقَانًا وَّيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿٢٩﴾ وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
لِيُثْبِتُوْكَ اَوْ يَقْتُلُوْكَ اَوْ يُخْرِجُوْكَ ؕ وَيَمْكُرُوْنَ وَ

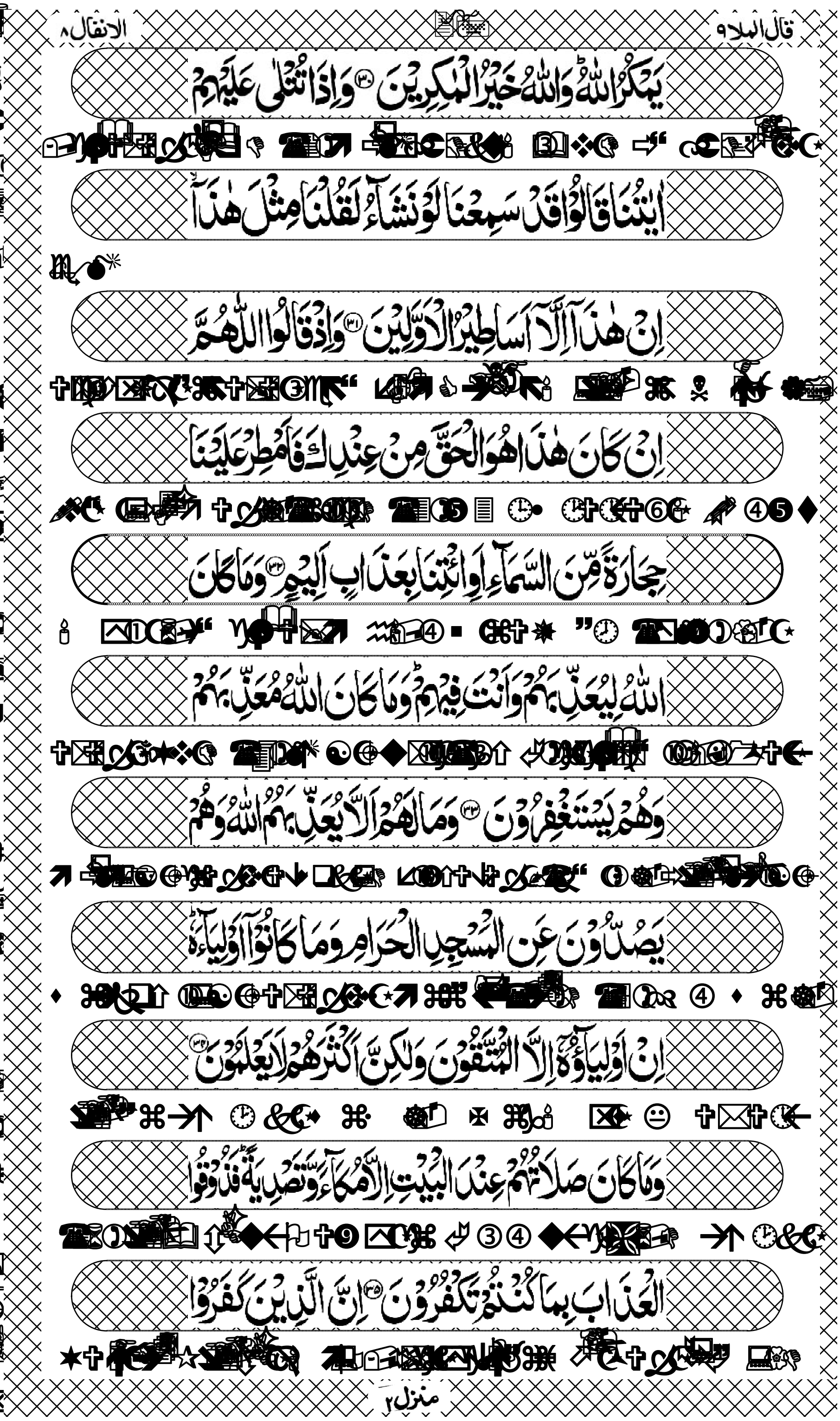

قال الملا ٩ — الانفال ٨

يَمْكُرُ اللّٰهُ ۭ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ ۝٣٠ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ

اٰيٰتُنَا قَالُوْا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاۗءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَآ ۙ

اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ۝٣١ وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ

اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا

حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاۗءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝٣٢ وَمَا كَانَ

اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيْهِمْ ۭ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ

وَهُمْ يَسْتَغْفِرُوْنَ ۝٣٣ وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ

يَصُدُّوْنَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوْٓا اَوْلِيَاۗءَهٗ ۭ

اِنْ اَوْلِيَاۗؤُهٗٓ اِلَّا الْمُتَّقُوْنَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝٣٤

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَاۗءً وَّتَصْدِيَةً ۭ فَذُوْقُوا

الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ۝٣٥ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

منزل ٢

يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ
الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ
عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ
أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا
يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ
سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ
فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ
اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

منزل ٢